

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı

ANKARA 2008

154871

GÜNCEL DİNÎ MESELELER İSTİŞARE TOPLANTISI – II

(16 -18 Kasım 2007)

Yayına Hazırlayan
Dr. Mehmet BULUT

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	154871
Tas. No:	207.55 GÜN.D

Patalya Otel – Kızılcahamam / Ankara

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 787
İlmi Eserler: 130

•
GÜNCEL DİNİ MESELELER İSTİŞARE TOPLANTISI – II
•

Redaksiyon: Dr. Mehmet BULUT
•

Grafik & Tasarım: İlker ÇALIŞKAN
•

Baskı: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Mat. Tic. İşl.
Ostim Örnek Sanayi Sitesi 1. Cad. 358. Sok. No: 11 06370 Yenimahalle/ANKARA
Tel. (0.312) 354 91 25
•

Aralık 2009, ANKARA
•

2009-06-Y-0003-787
ISBN : 978-975-19-4669-0
•

© Diyanet İşleri Başkanlığı
•

İletişim Adresi
Eskişehir Yolu 9. Km. Çankaya/ANKARA
Tel: 0312 295 76 63 - Faks: 0312.284 68 91
arged@diyanet.gov.tr

I. OTURUM

Sosyal Hayatla İlgili Problemler - I

(Evlilikle İlgili Problemlere: Resimi, Gayri resmi Evlilik Problemleri / Boşama İle İlgili Problemler: Erkeğin Geleneksel boşama Yetkisinin Ortaya Çıkardığı Problemler, İddet, Gayri Resmi Evliliklerde Boşama)

Oturum Başkanı

Prof. Dr. M. Şevki AYDIN

(Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı)

Oturum Başkan Yardımcıları

Dr. İbrahim PAÇACI

(Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi)

Ahmet ARPA

(Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi)

16 Kasım 2007 Cuma

Oturum Başkanı (Prof. Dr. M. Şevki AYDIN) - Saygıdeğer hocalarım, değerli meslektaşlarım, mesai arkadaşlarım; hepinizi saygıyla selâmlıyorum. Bu toplantımızın hayırlara vesile olmasını Cenâb-ı Hak'tan niyaz ediyorum.

Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısının ilk oturumunu açıyorum.

Bildiğiniz gibi, dinî bilginin yeniden üretilmesi her dönemin temel sorunu ve bu yeniden üretilme derken de, tabii Kur'an ve sünnet kaynaklı sahih bilginin üretilmesini kastediyoruz. Ama tabii bu bilginin hayatfliği, meselenin oldukça önemli bir boyutu. Bilgi, hayatfliik boyutunu kazandığı oranda uygulanabilirlik, kullanılabilirlik niteliğini kazanıyor. Bundan uzak olduğı oranda da bu niteliğini kaybediyor. Uygulanabilirliğini, kullanılabilirliğini kaybetmiş bir bilgi genelde inanan insanı hayatla din arasında tercih yapma durumunda bırakabiliyor. Tabii bu da son derece ciddi bir sorundur. Bireyin hayatla baş etme konusunda dinden yararlanması ortadan kaldırılmış olmaktadır. Bu bakımdan, bu dinî bilgiyi yeniden üretirken, gerçekte hitap ettiğimiz insanların hayatını çok iyi tanımak, o hayatla bu bilgiyi irtibatlandırarak bütünleştirebilmek zorunlu bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hayat kavramının içinde bireyin sorunları kadar, onun müktesebatı, bilgi donanımı, tecrübe birikimi de yer almaktadır. Bunları yapabilmek gerçekten son derece önemli. İnşallah bu üç günlük toplantımızda, belli meseleler üzerinden böyle bir cehdi ortaya koyacağız.

Ben sözü uzatmadan hemen bugünkü konumuzla ilgili müzakereleri başlatmak istiyorum. Gündemimizde evlilikle ilgili problemler, boşamayla ilgili problemler bulunmaktadır. Bunlar hakikatten günümüzde sık sık karşılaşılabildiğimiz konular. Evet, toplantı için belirlenen yöntem çerçevesinde, söz almak üzere isimlerini not ettiren arkadaşlarımıza sırayla söz vereceğim.

Bir buçuk saatlik bir süremiz var. Tekrarlara kaçmadan, zamanı tasarruflu kullandığımız oranda daha çok arkadaşına fırsat verebiliriz. Tabii bu arada söz almadığı halde, söz alana arkadaşlar konuştuğundan sonra "şu da mutlaka dile getirilmeli" diye öne çıkacak olan kişilere de vakit kalırsa mutlaka söz vereceğiz.

Efendim, şimdi ilk sözü Din İşleri Yüksek Kurulu üyemiz Dr. İbrahim Paçacı Bey'e veriyorum; buyurun efendim.

Dr. İbrahim PAÇACI - Sayın Başkan, değerli katılımcılar; hepinizi saygıyla selâmlıyorum.

Ben öncelikle Din İşleri Yüksek Kurulun'da karşılaştığımız problemler ve "acaba" diye benim aklıma gelen soruları sizlere yöneltmek istiyorum. Sizin değerli fikirlerinizden istifade edeceğimize inandığım için bu problemleri sizinle paylaşmak istedim.

Evlilik konusunda karşılaştığımız problemlerle ilgili olarak şunları söyleyebiliriz: Öncelikle konunun evliliğin hükmü bakımından değerlendirilmesi; meselâ fıkıh kitaplarımızda evliliğin neticede zulüm doğurmasının kesin veyahut muhtemel olması durumunda evlenmenin mekruh olduğu geçmektedir. Bundan hareket ederek gayri resmi evliliklerin neticede kesine yakın bir şekilde zulüm doğurması sebebiyle, gayri resmi evliliklere "caiz değildir" veyahut "tahrimen mekruhtur", "mekruhtur", "haramdır" gibi bir dinî niteleme yapabilir miyiz? Tartışmamız gereken hususlardan birisinin bu olduğunu düşünüyorum.

Diğer bir husus, devletin evlilik konusunda düzenleme yapma yetkisi ve sınırları nelerdir? Devlet, "onaylamadığım sürece evlilik geçerli değildir" dediği takdirde, kişilerin kendilerinin yapmış olduğu evlilik geçerli midir, değil midir? Bunun da tartışılmasında yarar olduğu kanaatindeyim. Ki, günümüzde karşılaşılan problemlerin pek çoğu bundan kaynaklanmaktadır.

Diğer bir husus, gayrimüslimlerle evlilik konusudur. Gayrimüslimlerle evlilik konusunda, kadınların gayrimüslimlerle evlenmesinden ziyade tartışılmasını istediğim, erkeklerin gayrimüslim kadınlarla evlenmesi konusudur. Fıkıh kitaplarımızda kadınların gayrimüslim erkeklerle evlenmelerinin yasaklığını tahlil ederken çocukların etkilenmesi, kadının etkilenmesi, dinî baskı görmesi, yetişen neslin gayrimüslim olma tehlikesi gibi gerekçeler sayılmaktadır. Bugün ise çocuklar kadınlara emanet ediliyor ve aile içerisinde kadınlar daha etkin bir konuma gelmiştir. Acaba bu şartlar altında, Hz. Ömer'in yaptığı gibi, müslüman erkeklerin gayrimüslim kadınlarla evlenmesine sınırlandırma getirilebilir mi; bunun da tartışılması gerektiği kanaatindeyim. Batı'da, Avrupa'da vatandaşlarımızın çalıştığı ülkelerde bu önemli bir problem olarak karşımıza çıkıyor. Erkekler gayrimüslim kadınlarla evleniyor ve müslüman bayanlarımız orada eş bulmakta sıkıntı çekiyorlar...

Ayrı bir husus, evlilik engellerinden...

Prof. Dr. Hüseyin ATAY (Emekli Öğretim Üyesi) - Müsaade ederseniz bir iki kelime söylemek istiyorum.

Evelâ bir meseleyi görüşüp halledelim, sonra ikinci meseleye geçelim. Böyle daha uygun buluyorum. Bu bir.

İkincisi; söz almak için çok sayıda arkadaşımız isimlerini not ettirdi, bir kişiye ne kadar zaman verileceğinin baştan söylenmesi yerinde olacaktır. Aksi halde herkese söz sırası gelmeyebilir.

Oturum Başkanı - Hocam, çok teşekkür ederim.

Yalnız ben bir hatırlatma yaptım, herhalde onu çok mu tebarüz ettirmek gerekiyor? Bir buçuk saat süremiz var, ne kadar çok kişiden farklı görüşler alabilirsek o kadar yararlı olacaktır. Burada zaten herkes konunun uzmanı; leb demeden leblebiyi anlar. Dolayısıyla zamanı ekonomik kullanalım dedim. Onun için süreyi bölmek istemedim. Süreyi şunun için bölmek istemedim: Söz almadığı halde "şu da konuşulmalıydı" diye birisi çıkarsa ona da fırsat vermiş olalım diye. İsterseniz böyleyim, diğerlerine hiç zaman kalmasın o zaman.

Ama dediğinize katılıyorum, konu konu gidelim. İbrahim Bey çerçeveyi çizsin isterseniz, başlıkları belirtiyor çünkü. Konu konu gidelim o zaman.

Prof. Dr. M. Saim YEPREM (Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi) - Efendim, usul hakkında bana bir açıklama izni verir misiniz?

Oturum Başkanı - Buyurun.

Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Şimdi, bu toplantının planlanmasındaki düşüncüyü ben arz etmiştim öğleden evvel, ama bu ilk oturum olduğu için belirli bir sistem oturmadı. Aslında Din İşleri Yüksek Kurulu'nu temsilen İbrahim Bey bu toplantıya getirilen bu konuları önce açsın, muhteva konular nedir; Kurulumuzun hangi noktada açıklama istediğini komple belirtsin başta, zatiâliniz ondan sonra konuşma isteyenleri tespit edin...

Oturum Başkanı - İşte ondan sonra konu konu, başlık başlık gidelim.

Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Ama önce konuşma isteyenler tespit edildi, arıza oradan kaynaklanıyor. İbrahim Bey konuyu açsın; o açıklama üzerine konuşma taleplerini tespit edin ki, hangi konuda konuşacağını bilsin üyelerimiz.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı - Onu kararlaştırdığımı söylemişim, tekrar ettiniz, sağ olun.

Evet, buyurun.

Dr. İbrahim PAÇACI - Teşekkür ederim.

Evlilik engellerinden tartışılmasında yarar olduğunu düşündüğüm konulardan birisi de süt hısımlığıdır.

Süt hısımlığında iki konu var; birisi sütün miktarı konusu. Bu konuda farklı rivayet ve görüşler bulunmaktadır. Süt akrabalığı önemli bir problem olarak ülkemizde karşımıza çıkıyor. Bu konunun sizler tarafından tartışılması daha uygun olur.

Ayrı bir husus, "süt babadandır" anlayışıdır. Kocanın süt konusunda etkisi nedir; bu konunun da tartışılmasında yarar var. "el-Lebenü li'l-fahil"den hareketle, işte amcalar, halalar bu akrabalığa yasaklanmaya dâhil ediliyorlar. Kişi kendi annesinin kocasının kardeşiyle evlenebildiği halde sütannesinin kocasının kendisiyle evlenemiyor. Bunların da tartışılmasında yarar var diye düşünüyorum.

Boşanma konusunda ise; boşanmada kocanın yetkisi konusunun çok önemli olduğunu düşünüyorum. Kocanın yetkisi dinen kabul edilmiş zorunlu bir yetki midir, yoksa sadece o dönemdeki uygulamayı göze alarak insanların boşanmayı kötüye kullanmasına yönelik bir emir midir? Yani, bunun belirlenmesinin ne gibi bir sonucu olabilir; günümüzde bir düzenleme yapıldığı zaman kişinin boşanma hakkı elinden alınabilir mi? Bu konuda devletin yetkisi yoktur, hak ve yetki kocaya aittir denilirse bu sefer de konunun diyanet ve kaza açısından değerlendirilmesi yararlı olacaktır. Fıkıh kitaplarımızda kazaî olarak ele alınmış; hâlbuki bizim Diyanet İşleri Başkanlığı olarak verdiğimiz fetvalar diyanîdir; yani kişilerin iç dünyasıyla alâkalıdır. Böyle düşündüğümüz zaman, acaba boşanma niyeti olmadan yapılan boşamalar geçerli midir; bunun da tartışılmasının yerinde olacağını düşünüyorum. Delinin veyahut zor altında olanın, sarhoş olanın kasti

olmadığı için boşaması geçerli değildir diyoruz; fakat öbür taraftan boşama kastı olmadığı halde kişinin sözünü geçerli sayıyoruz. Bu ne derece doğrudur; bunun da tartışılması yararlı olur diye düşünüyorum.

Ayrı bir husus, zihar konusu; yani Kur'an-ı Kerim'de geçen zihar âyeti Cahiliye döneminde uygulanan bir kinaf boşamanın ortadan kaldırılması. Bunu biz âyetin nüzûl sebeplerinde böyle görüyoruz. Acaba bu âyeti kinaf boşamalarının tamamını kaldırmak olarak mı değerlendirmemiz lâzım, yoksa "kinaf boşama bain talâktır" diye hâlâ ısrar etmemiz mi gerekir; bu konu da tartışılmalıdır.

Gayri resmi evliliklerde boşanma ve hakem hususu var. İddet konusunda çok fazla önemli problemimiz belki olmuyor; ama vaktimiz kalırsa buna da değinilirse iyi olur. Bu çerçevede iddetin amacı sadece kadının hamile olup olmadığını kesinleşmesi mi; iddet bekleyen kadının yolculuk yapması, evden dışarıya çıkması, başka eve taşınması gibi konular tartışılabilir.

Bu konulardaki katkılarınız bizi sevindirecektir.

Hüseyin Atay Bey hocamın usul ile ilgili konuşması üzerine bir hususu daha arz etmek istiyorum. Benim kanaatim tek tek, konu konu gitmek yerine, hani "beyin fırtınası" deniliyor ya; bu toplantıda bir sonuç bildirgesi olmayacağı ve sonuca ulaşmamız da çok zor görüldüğü için herkes kendisine yakın gördüğü konuda veyahut ilginç olduğunu düşündüğü konuda görüşünü söylerse bunlar ileride değerlendirmede çok daha faydalı olur diye düşünüyorum.

Arz ederim. Çok teşekkür ederim.

Oturum Başkanı - Çok teşekkür ediyorum, gayet güzel bir şekilde başlıkları kısa bilgilerle sıralamış oldu İbrahim Bey.

Şimdi usulümüz gereği, konu konu gidelim. O konuyla ilgili görüşü olanlar hemen belirtirler, diğer konuya geçeriz; böyle daha pratik olur. Ben de Hüseyin Atay hocanın görüşünü tercih ediyorum.

Evet, şimdi hemen zulüm doğurması muhtemel evlilik, değil mi, birinci maddemiz oydu benim notlarıma göre?.. Bunu belki devletin onaylamadığı evliliğin geçerliliği meselesiyle beraber ele alabiliriz.

Evet, bu konuda, Sayın Ateş Hocam, buyurun.

Prof. Dr. Süleyman ATEŞ (Emekli Öğretim Üyesi) - Biz burada devletin dinî bir meseleyi geçerli sayıp saymamasını tartışmayacağız; bir meselenin dinî, İslâmî hükmü nedir; onu tartışacağız.

Kur'ân-ı Kerîm'de ve Sünnette evlilik şartları bellidir. İşte Kur'ân, evlilik için mehir şartını getirir. Boşama konusunda Kur'ân'da iki şahit şart koşuyor (...ve eşhidû zevey adlin minküm... [Talâk, 65/2]); ama evlenmede şahit söz konusu değil; yani Kur'ân'da geçmiyor. Tabii, hadislerde var bu. Yani İslâm'a göre kadınla erkek arasında iki şahidin huzuruyla icapla kabul vaki olursa; yani, iki taraf birbirlerinin tekliflerini, önerilerini kabul ederlerse Allah'ın huzurunda nikâhlı sayılırlar.

Şimdi, kanun bunu kabul eder, etmez; bu ayrı bir konu. Zaten kanunun bu gibi şeylere müdahale etmesi de doğru değil; çünkü laik bir devlette kanun, niçin dinî meseleye, dinî hükme müdahale etsin? Din devlete, devlet dine karışmaz. Dinin hükmü budur, kanunun hükmü de budur; o, ayrı bir şey. Şimdi biz ikisini birleştirme gayreti içerisine girersek bir çıkmaz içerisine girmiş oluruz.

Biz burada, "efendim, bu dinî evlilikler, gayri resmi evlilikler geçerli değildir" diyerek bu tür evlilikleri zina mı sayacağız? Böyle bir şeye hakkımız var mı? Biz din mi koyacağız? Din zaten hükmünü koymuştur, Kur'ân'da ve Sünnette her meselenin sınırı bellidir. Onun için "bu, geçerli değildir" gibi şeylerin söylenmesi şahsen benim tüylerimi ürpertiyor. Böyle bir şey söylenemez, böyle bir şey olamaz. Hiç kimse Allah'ın helâl kıldığını haram, haram kıldığını da helâl kılamaz.

Güneydoğu Anadolu'yu düşünün. Bizim 50 sene önceki durumumuzu düşünün. Her insan birkaç kadın alabilirdi, resmi nikâh söz konusu değildi. Zaten imamın kıydığı nikâh resmi nikâhtı. Yani onun kaydı vardı; mehri vardı, şartları vardı. Ama bugün, kanun önünde bu uygulama geçerli değil, işte belediye başkanı veya temsilcisi gelip nikâhı kıyıyor. Ona bir şey dediğimiz yok; elbette evlenen kimse gitsin, resmi nikâhını kıydırsın. Ama gayri resmi olarak evlenmiş olan, dinin hükümlerine göre evlenmiş olan kimselerin nikâhının geçersiz olduğuna hüküm verme yetkimiz yok; Kur'ân'ın helâl kıldığını haram kılma bizim haddimize değil.

Ben, Avrupa'yı iyi biliyorum. Kadın-erkek veya kız-erkek birbirlerine karşı herhangi bir yükümlülük altına girmemek için, nikâh kıydırmadığı halde kendilerini evli gibi kabul edip senelerce beraber yaşıyorlar. Sonra ayrılıyor, gidip bir başkasıyla yaşıyorlar. Bu uygulama maalesef yavaş yavaş memleketimize de girmeye başladı. Yani bizde de bu tür yaşam tarzları yaygınlaşıyor.

Birlikte yaşayan bu insanların, beraber yaşarken hiç değilse dinen rahat etmeleri lâzım. Gerçi kanunla değil; ama "dinen, Allah'ın huzurunda biz evlendik" demeleri lâzım. Kanunun müsaade etmediği şartlar içerisinde birtakım evlilikler oluyor, çocuklar da dünyaya geliyor. Bunların çocuklarını veled-i zina mı sayacağız? Buna hakkımız yoktur.

Oturum Başkanı - Peki, çok teşekkür ediyorum.

Söz almak için isimlerini yazdıran arkadaşların bu başlıkların her birinde konuşmak isteme durumları olmayabilir. O bakımdan ben şimdi sırayla söz vereyim. Bu konuda konuşmayacaksa, feragat eder, diğer konuda söz alabilir.

Sayın Abdülaziz Bayındır, buyurun.

Prof. Dr. Abdülaziz BAYINDIR (İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi) - Süleyman Ateş hocamın bıraktığı yerden devam etmek istiyorum.

Biliyorsunuz, zina suç olmaktan çıkarıldı ve dinî nikâhı yasaklamanın anlamı kalmadı. Çünkü reşit hale gelmiş kadın ile erkeğin birlikte yaşaması, artık yürürlükteki yasalara aykırı değildir. İslâmiyet nikâhsız birliktelikleri yasaklar. Erkeğin evlenmesini de dört kadınla sınırlar. Bugün sınırsız birliktelik imkânı vardır. Yapabileceğimiz tek şey, bu birlikteliklerin dinimize uygun hale gelmesine gayret göstermektir.

Madem birlikte yaşamaya müsaade edildi, bunun hukuku da oluşturulmalıdır. Çünkü erkek zevkini alır, gider. Kadın ise bin türlü sıkıntıyla boğuşmak zorunda kalır. Doğacak çocukla ilgili sıkıntılar daha büyük olur.

Birden fazla birlikteliklere engel olmak mümkün değildir. İstesek de istemesek de insanlar bir yerden bunun fetvasını alıyorlar. Bir gün birisi telefon etti: "Ben İzmit'te imamım, şu anda bir adamın otomobilindeyim. Sekreterini almış, iki de arkadaşı var. Bizim nikâhımızı kıy, diyor. Ben ne yapabilirim?" diye sordu.

"Kızın ailesinin haberi var mı?" dedim, "Yok" dedi. "Bu nikâh olmaz" deyince şöyle bir ses duyuldu: "Ver bakayım telefonu, o hoca da kimmiş, Hanefî mezhebinde bu nikâh olmaz mı" dedi. "Denetimsiz nikâh olmaz" dedim. Âyet ve hadisleri okudum.

Biz, "olmaz" desek de Hanefî mezhebi bu nikâhı geçerli sayıyor. Bu bir vakıa, hanımlar çok eziliyorlar. Dolayısıyla, vakıaya mutabik hukuki çözüm getirmek gerekir.

Oturum Başkanı - Çok teşekkür ederim.

Hamza Aktan hocam, buyurun.

Prof. Dr. Hamza AKTAN (Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi) - Nikâh konusuna tamamen teorik yaklaşılmaktansa biraz da realiteleri, gerçekleri göz önüne alarak yaklaşmak gerekiyor.

Gayri resmi evlilikler bir taraftan nikâhsız yaşamaya alternatif gibi takdir edilmek isteniyor; ama bir taraftan da toplumumuzda pek çok haksızlıklara sebep olabiliyor. Ve bu da sanki şer'î hukukun getirdiği kuralların eşlerin haklarını korumakta yetersiz kaldığı gibi bir imaj da uyandırıyor.

Meseleye önce Kur'an ve sünnet açısından yaklaşacak olursak; Kur'an'da evlenmeye emir var; ama bunun prosedürü ne, nasıl nikâhlanacağız; bu konuda Kur'an detaya girmiyor, bunu Sünnete terk etmiş görünüyor. Konuyla ilgili olarak Sünnette bulduğumuz deliller de şunlardır: "Nikâhı deflerle ilân edin"; "Haram ve helâli birbirinden ayıran şey ilândır"; "Nikâhı camilerde ifşa edin"; "Nikâhta düğün ziyafeti verin, velev bir koyunla da olsa..." Bu meâlde hadisler var. Bu da gösteriyor ki, nikâh bir akitdir; ama bu akit, mabeyin arasında sade, yalın bir akit değildir. Bu akitte toplumun bilgilenebilmesi lazım gelen bir nitelik vardır. Yani nikâh öyle bir müessesedir ki, bu mabeyin arasında bir soğan, sarımsak alışverişi gibi basit bir akit değil, toplumun bilgilenebilmesi lazım gelen bir akit. Toplumun bilgilenebilmesi kaydının, şartlarının, prosedürünün konması, bunun diğer akitlerden ayrı bir önemi haiz olduğunu gösteriyor. Bu akit, toplumun çekirdeği olan aileye vücut veriyor. Sadece eşlerin hukuku bakımından değil, meydana gelecek çocukların hukuku bakımından, o eşlerin anneleri, babaları, hısımları, dayıları, amcaları ve sairleri bakımından birbirlerinin ilgili olduğu bir müessese vücut buluyor. Burada doğacak bir acı ve ıstırap herkese sirayet ediyor.

Dolayısıyla, bu meseleyi çok yalın görmemek lazım gelir. Peygamberimiz (s.a.v.) bu şekil şartlarını belirlemişse, bundan maksadı nedir? Bundan maksat şudur: Vücut bulan evlilikle ilgili herkesin bilgilenebilmesi gerekiyor. Peygamberimiz (s.a.v.) zamanında Medine-i Münevverede dahi bir düğün ziyafeti verilse, bir eğlence tertip edilse o ziyafete, o eğlenceye katılanlar hem bir sevinci paylaşmış oluyorlar hem de bu konuda bilgilenebilmiş oluyorlar. Bu bilgi, beraberinde taraflar arasında ileride vücut bulacak herhangi bir anlaşmazlık durumunda, tarafların hukukunu korumada yeterli bir yaptırım gücü de getiriyor.

Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçildiği günümüzde artık şifahî bilgilerin yeterli olmadığı kanaatindeyim. Ben kendimden örnek vereyim. Pek çok düğün davetinde bulundum. Bazen, "hocam, buyurun nikâh şahidimiz olun" diyorlar. Belki 40-50 nikâhta bulunmuşumdur; ama bugün nikâh şahitliği yaptığım o kişilerin ben adlarını bilmiyorum, görsem tanımam. Toplum o hâle gelmiş; yani sanayi toplumunun şartları bizi bu duruma getirmiş. O zaman Peygamberimiz (s.a.v.)'in nikâhla ilgili bilgiyi tesis etme konusundaki muradı bugün neyle gerçekleşebilir? Meseleye bu açıdan bakmak lazım.

Bugün artık toplumun hafızası resmî kayıtlardır. Aksi ispat edilene kadar o kayıtlar geçerlidir. Dolayısıyla resmi kayıtların hem Kur'an hem sünnet esprisine uygun olduğu söylenebilir. Yani resmi kayıtların tutulması lazım gelir. Prosedür önemli değil, bugün resmi kayıt diyoruz; bir evlilik cüzdanı veriliyor, bunu yeterli görüyoruz. Ama belki yarın günün birinde evlilik cüzdanı bile taşımaya gerek kalmayacak. Meselâ digital ortamda kadınla erkeğin evli olup olmadığını görecek. O zaman da evliliğin digital ortamda kayıt zorunluluğunu getireceğiz. Yani Peygamberimiz (s.a.v.)'in getirdiği o prosedür, o şekil şartları muhakkak resmi kayıtların, yani herkese karşı ibraz edilebilecek, evliliği ispat edebilecek, arada bir problem olduğu zaman da haklarını koruyabilecek bir yaptırımı sağlayacak bir sistemi Kur'an da, sünnet de öngörüyor.

Oturum Başkanı - Çok teşekkür ederim.

Mehmet Erdoğan Bey, buyurun.

Prof. Dr. Mehmet ERDOĞAN (M.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi)
- Hazırûnu saygıyla, sevgiyle selâmlıyorum.

Efendim, şimdi iki yaklaşım belirir gibi oldu.

Oturum Başkanı - Belirdi.

Prof. Dr. Mehmet ERDOĞAN - Belirdi değil mi?

Oturum Başkanı - Evet.

Prof. Dr. Mehmet ERDOĞAN - Belirir gibi oldu. Ben biraz anlayışı geç olduğum için henüz daha bende belirir gibi...

Şimdi efendim, ben de bu bağlamda öteden beri düşünen, düşünme-ye çalışan biri olarak bir şeyler söylemeyi arzu ediyorum.

Kanaatimce meseleyi temelden ele almak gerekir. O temel de şudur: Fıkıh kitaplarında "Kitab-ı Nikâh" başlığı altında anlatılan kurum ile bugün bizim adına "aile" dediğimiz kurum arasında birebir benzerlik asla yoktur; hatta temelde farklıdır. İsimlendirmede bile, "en-nikâh" kelimesi cinselliği çağrıştıran, çağrıştıran değil apaçık ifade eden bir kelimedir. Çok affedersiniz; "üstüne çıkmak, çiğnemek, tepelemek" gibi anlamları vardır. Oysa bizim geleneğimizde bu, "ev"den türetilmiş olan bir kelime ile anlatılmakta ve kuruma "evlilik" denilmektedir.

Kitab-ı nikâhta anlatılan nikâhın etrafında dönüp dolaştığı mihver kavram, "milk-i mut'a" kelimesidir. Milk-i mut'anın elbette bir mâliki olacaktır. Mademki milk vardır, öyleyse bir mâlikiyet ve malik söz konusu olmalıdır. Bir de mülkiyet olmalıdır, mâlik mülkünde keyfemayeşa (dilediği gibi) tasarruf edebilme imkânını haiz olmalıdır. İlâ ahir, açıklamalar böyle gidiyor.

Şimdi bizdeki evlilik kurumuna baktığım zaman, onun çok kabaca anlatmaya çalıştığım nikâh kurumuyla doğrusu çok az benzerliği olduğu görülüyor. Dolayısıyla çok evlilik de belki bu bağlamda ele alınabilir. Tabii, asıl konu resmîyet, resmî yönü olduğu için hemen oraya geleyim.

Bizim, diyelim ki Mavsîlî'nin yazmış olduğu *İhtiyar'a* göre âkil iki kişi, iki şahidin huzurunda icap ve kabulde bulunsa o akit caizdir, geçerlidir. Bunu biz fıkıh derslerimizde fıkıh diye okuttuk. Sonra bizim okuttuğumuz öğrencilerimiz kendi aralarında, diyelim ki bir arada yaşamak gibi bir niyet ettiler, fıkhıdaki yerini de artık biliyorlar ya, kendi aralarında ve de şahit olarak da tuttıkları iki arkadaşlarıyla bu işi hallediverdiler. Güya evlenmiş oldular. Bir tip bu.

Bir diğer tip de, -az önce bir örneği geçti burada- sekreteri dendi. Dursun ile Fadime beraberce şehre geldiler. Fadime evde Fadime olarak kaldı; ama Dursun, bir de baktı müteahhit oldu, sekreterleri var artık, mercedesle geziyor ve şimdi o süfli arzularını -çok affedersiniz- tatmin için bizim fıkhıya başvurdu. "Süfli arzularını" diyorum; kusuruma bakmayın, özellikle Süleyman hocamdan özür diliyorum; çünkü onun kastettiğinin başka şey olduğunu düşünüyorum. Bu iki tip bizim fıkhımızı kendi süfli arzularına resmen alet ettiler. Biz bunu "fıkıh" diye öğrettik çünkü. Hâlbuki fıkıh bu değildi. O fıkıh ile evlenen çiftlerden herhangi birinin başına bir iş geldiği zaman, hakkını takip etmek, aramak gibi bir durumla karşılaştığı zaman o günkü mer'î hukuka başvuruyordu. Diyelim ki, kadı'ya gidiyordu. Kadı ondan, "hele bir nüfus dökümünü getir, siz evli misiniz değil misiniz

kaydınıza kaydunuza bakalım" demiyordu. Dolayısıyla, fıkıhın tarif ettiği o nikâh tamamen resmi idi, sonuçları olan bir nikâhtı. Ama bugün bizim kendi aramızda hukuku devreye sokmadan, -Hamza Aktan Hocam, resmi kayıtlar için "toplumun hafızasıdır" diye çok güzel bir ifade kullandı- hukuku, resmi kurumları devreye sokmadan kendi aramızda güya kotardığımız bu nikâhların hukuk nezdinde hiçbir sonucu yok. Ama *Hidaye*'de ya da şu kitapta yazana tıpa tıp uyuyor. Yani icap-kabul var, iki şahit var; daha ne istersin?

Bu itibarla, bu iki durum arasında "kıyas maa'l-fark" olduğu kanaatindeyim. O yüzden, hocalar olarak bizim, fakültelerimizin; teşkilât olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın böyle bir nikâhı fıkıh kitaplarımızdaki nikâhla aynı özdeş kabul ederek tecviz etmelerini ben çok yanlış buluyorum. Ancak, burada yürürlükteki hukukun da, bilindiği gibi, çok eşliliğe zaruret halinde bile izin vermemesi vesaire gibi hususları dikkate aldığımız zaman, ancak bir zaruret ölçüsünde belki bunu tecviz edebileceğimizi saygıyla arz ediyorum.

Oturum Başkanı - Teşekkür ederim.

Burada bir husus, Süleyman Ateş hocamın dediğiyle ilgili bir boyut eksik kaldı. Evet, üç konuşmacı da nikâhın resmi tescilinin bugün artık gerekliği üzerinde durdular. Ama bunu talep ederken bir de böyle yapmamış olanların dinî durumunun ne olacağı hususuna açıklık getirmek gerekmektedir. Süleyman Ateş hocam bu boyutu öne çıkardı. Onunla ilgili bir şey söylemediniz.

Peki...

Hocam, affedersiniz.

Prof. Dr. Süleyman ATEŞ - Evlilik akdinin hukuki yönü çok önemlidir. Resmi kayıt, resmi nikâh akdi elbette önemlidir. Aksini söylemek; yani, kayıt olmasın, resmi nikâh yapılmasın demek mümkün değildir. Akıllı bir insan böyle bir şeyi söylemez. İslâm'a inanan bir kimse dinî nikâh yaptırıyorsa, zaten onun hukukî sonuçlarını da bilerek ve uygulayarak yapar. O, öyle kendi şehvetini tatmin etmek için böyle bir şey yapmışsa ben ona doğru dürüst Müslüman da demem zaten.

Şimdi, bu şekilde gayri resmi olarak dinî nikâh ile evlenmiş insanların çocukları gayri meşru mudur? Bunun cevabını istiyorum ben.

Oturum Başkanı - Evet.

Evet, Hamza Bey hocam, hemen bir cümleyle şöyle kısaca...

Prof. Dr. Hamza AKTAN - Efendim, Hazret-i Ömer gayrimüslim kadınlarla evlenmeyi bir süre yasak etti. Ulülemr olan kişiler mubah nevinden olan meselelerde bazı prosedürler, bazı şartlar getirebilirler. Geçici olarak birtakım yasaklar koyabilir ya da bazı emirler verebilirler. Evlilikte de, hangi şartlara riayetle nikâh akdinin vücut bulacağı konusundaki prosedürleri belirleme hakkı yönetime aittir. Yönetim bu prosedürlere riayet edilmediği takdirde suç işlenmiş sayar. Ama şer'an biz onların zina ettiğini söyleyemeyiz; ama ulülemre itaatsizlik suçunu işlemişlerdir ve bunun bir yaptırımı olacaktır. O yaptırım ne olur; onu zaman gösterir. Yani bir yaptırım olacaktır, olması lazım gelir, çünkü emir verilmiştir, kayda geçirilmeden nikâh olmaz denilmiştir. Bu, Kur'an ve Sünnet esprisiyle söylenmiştir. Diyelim ki, eşler bu emirlere uygun davranmamışlardır. Bu nedenle zina ettikleri söylenemez; ama her şeye rağmen itaatsizliğin bir yaptırımı olacaktır. Yani itaatsizlik bir suçtur. Yani, dünyevî anlamda kazai bir suç olur.

Dr. İbrahim PAÇACI - Sayın Hocam, dinî bir sonucu; yani şimdi zina yapmamış olabilir ama çocuklarına veyahut eşine zulmetme ihtimali büyük olduğundan bu kişi veyahut kanunun emirlerine düzenlemeye uymadığından dolayı günah işlemiş diyebilir miyiz? Evliliğin geçerliliği ayrı bir husus, günah işlemek ise ayrı bir husustur.

Prof. Dr. Hamza AKTAN - Yani ulülemre itaatsizliğin hem Allah katında bir mesuliyeti vardır, çünkü ulülemr'e itaati Allah emrediyor, "leyse li'l-mer'i illâ mâ tâbet nefsu imamihi bihi" diye hadis var; yani ulülemr bir emir koymuşsa tebaa ona itaat etmek zorundadır. İtaat etmezlerse hem Allah katında sorumluluğu olur, onu Allah bilir ne kadar sorumlu olacak, bir de ulülemr'in de kendisine göre bir yaptırımı olacaktır.

Oturum Başkanı - Teşekkür ederim hocam.

Peki, şimdi zaman da bir hayli hızla geçiyor. Bizim daha çok konumuz var. Burada mutlaka şu söylenmelidir dediğiniz varsa?.. Çok kısa Abdülaziz Bayındır Hocam.

Prof. Dr. Abdülaziz BAYINDIR - Ulüemr konusunda Hamza Aktan hocama katılmıyorum. Biz o âyet-i kerimeyi yarısına kadar okur, gerisini okumayız. "etî'ullâhe ve etî'urresule ve uli'l-emri min-küm..." (Nisâ, 4/59) âyetin yarısıdır. Arkasından "fe in tenâze'tüm fi şey'in fe ruddûhu ilallâhi ve'r-resûl..." (Nisâ, 4/59) gelmektedir. Yani, "bir konuda nizaa giderseniz onu Allah'a ve Resûlüne götürün" buyrulmaktadır. Allah ve Elçisi ile nizaya girilmez; ama ulüemr ile yani yetkililerle nizaa girilebilir. Nikâh konusunu Allah'a ve Resûlüne götürdüğümüz zaman Allah Teâlâ kızların evlendirilmesi ile ilgili, "fe lâ ta'dulûhünne en yenkihne ezvacehünne iza teradav beynehüm bi'l-ma'rûf" (Bakara, 2/232) buyuruyor. Yani bu kızlar "müstakbel eşleriyle marufa uygun olarak anlaşmışlarsa evlenmelerine engel olmayın" diyor. Dolayısıyla, bizim yapacağımız marufun şartlarını ortaya koymaktır.

Bir Katılımcı - Bu örnekte "maruf" da ne oluyor hocam?..

Prof. Dr. Abdülaziz BAYINDIR - Marufun tanımını yapıp şartlarını belirlemeliyiz. Ama hiçbir şeyi "ulüemr böyle dedi" diye tartışmasız kabul edemeyiz.

Oturum Başkanı - Peki çok teşekkür ederim...

Prof. Dr. Hamza AKTAN - Yalnız, orada âyet-i kerîmenin devamında daha önce evliyen boşanmış, ama sonra tekrar beraber olmak arzusunu izhar etmiş olana engel olan bir kişi sebebiyledir âyetin nüzulü (Bakara, 2/232). Dolayısıyla orada yeni tesis edilen bir evlilikten bahsedilmiyor, mevcut bir evliliğin devamından söz ediliyor. Dört mezhep bunu ilk defa kıyılacak bir nikâh için delil olarak alır. Onu belirtmek istedim.

Oturum Başkanı - Peki teşekkür ederim.

Mehmet Zeki Duman.

Prof. Dr. M. Zeki DUMAN (Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi) - Nikâh bir akittir. Akitler eğer otoriteye dayalı olarak yapılırsa bir anlam kazanır. Çünkü taraflar arasında hukuki bir problem ortaya çıktığı zaman mağdur olan tarafın hakkını arayabilmesi için otoriteye her

zaman için ihtiyaç vardır. Şu anda Türkiye’de maalesef özellikle gençler arasında, üniversite gençleri arasında “dinî nikâh” çok kötü bir şekilde kullanılıyor, bazen de süfli emellere âlet edilmektedir. Gençler birbirleriyle anlaşılıyorlar ve üçüncü bir kişiye nikâhlarını kıydırıyorlar. Arkasından kız diyor ki, ben seni, şu hareketinden dolayı sevmedim, vazgeçtim veya anne-baba razı olmadığı için evlenemiyorlar.

Din açısından boşama yetkisi erkeğin elindedir. Cenâb-ı Hak talâk ve nikâh konusunda erkeğe yetki vermiştir. *“Kocaların kadınlar üzerindeki haklarına denk kadınların da kocaları üzerinde örfе uygun olarak hakları vardır; ancak erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları bir derece fazladır...”* (Bakara, 2/229) âyet-i kerimesindeki *“erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları bir derece fazladır...”* cümlesindeki fazla haklar çerçevesine girer bu... Bu sefer onu göz önüne almadan, diğeriyle nikâhı devam ederken bir başkasıyla evlenmeye kalkışılıyor... Bu da Nisâ suresindeki *“Evli kadınları nikâhlamak da size haram kılındı.”* (Nisâ, 4/24) âyetine aykırıdır. Problemler birbirini kovalıyor... Özellikle doğacak çocuklar bu problemin en mağdurları durumundadırlar. Dolayısıyla bugün resmi nikâh fazla bir yük getirmiyor...

Laik bir ülkede yaşadığımızdan söz edildi. “Dinî nikâh” olarak adlandırılması da problemlidir. Zira nikâhın sadece dinî yönü değil, hukuki, ahlâkî, ekonomik, âdapla ilgili ve sosyal yönü var. Dolayısıyla konuya tek açıdan bakmamak lazım. Bizler, müslümanlar arasındaki nikâh sorununu bu dağınıklıktan kurtarmamız, bütüncü bir düzene sokmamız gerekiyor.

Bir de nişanlanan gençler arasında haramlık kalksın, bir birleriyle rahat konuşsun ve görüşsünler... denilerek resmî nikâh yapılmadan dinî nikâh kıydırılıyor. Evlenme/zifaf olmamak şartıyla kısılan böyle nikâh/akit din açısından geçerli sayılabilir mi? Bu nikâh haramı helâl kılar mı? Bu da günümüzün nikâh konusundaki problemlerindendir.

Diyanet İşleri Başkanlığı, bu nikâh akdini sünnete uygun bir biçimde yeniden gözden geçirip düzenlemesi ve yayınlaması gerekiyor. Müslümanların bu başıboşluktan ve sorumsuzluktan kurtarılmaları gerekiyor.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı - Evet, çok teşekkür ediyorum.

Doç. Dr. Abdülaziz BEKİ (DİB Kayseri Eğitim Merkezi) - Sayın Başkan, muhterem hazirûn ve değerli davetliler; hepinizi hürmetle selâmlıyorum.

Evela, konuyu şöyle temellendirmek istiyorum: Ne İslâm hukukunda ne de beşeri hukuk sistemlerinde iki nikâh akdi vardır. Keza, her hukuk sis-

temi, her çeşit akdin bir sefer yapılmasını yeterli gördüğü gibi şekil şartlarına uymayan her akdi de yetersiz ve geçersiz kabul etmektedir.

Şu halde, alışveriş gibi her çeşit akid bir kere yapılırken nikâh akdine gelince neden iki kere oluyor? Binaenaleyh, benim nazarımda bu problemin asıl nedeni, nikâh akdinin mahiyetine dair farklı yorum ve farklı mezhep anlayışı olmak üzere iki sebeptir:

Birinci sebep, mevcut resmi belediye nikâhı, her ne kadar şekil şartlarına göre Hanefî mezhebine uygun düşse de bu mezhebe mensup olan vatandaşlarımızı tatmin etmemektedir. Çünkü Hanefî âlimleri, İslâm'ın emrettiği nikâh akdine dinî bir anlam yükleyerek ibadet olarak değerlendirmektedirler¹. Mevcut resmi nikâh ise beşeri iradenin seküler ürünü olarak görülmektedir. Dolayısıyla, resmi nikâhtan sonra gayri resmi, namı diğerle dinî nikâh yapma durumunda kalır ve bununla da -kendi anlayışına göre- "Sezar'ın hakkını Sezar'a, Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya" verdiğiğine inanmakla tatmin olup vicdani huzura kavuşmuş olur.

İkinci sebep; Şafîî, Malikî ve Hanbelî mezheplerine göre, mevcut resmi belediye nikâhları, velisiz kıyıldığı ve dolayısıyla akdin şekil şartlarına uymadığı için geçersizdir² ("Lâ nikâhe illâ bi-veliyin ve şahidey adlin..." hadisi gereğince³).

Bu nedenle Şafîî mezhebine mensup olan vatandaşlarımıza göre belediye nikâhı geçersizdir. Dolayısıyla Şafîî kesimi kendi mezheplerine uygun olarak dinî nikâhı yapmak hususunda kendilerini mecbur kabul etmektedirler.

Anılan her iki sebepten kaynaklanan problemin çözüm yolu, nikâh akdini bire indirmektir. Bire nasıl indirilir? Mesele bire indirmekle şöyle çözülebilir:

Bugünkü hukuk sistemimiz, devletin görevlendirdiği herhangi bir belediye başkanının nezaretinde yapılan nikâh akdini, resmi saydığı gibi, devletin görevlendireceği herhangi bir Diyanet İşleri Başkanlığı mensubunun nezaretinde yapılan nikâh akdini de resmi saymakla problem çözülmüş olur. Yani, ibadet anlamını taşıyan nikâh akdinin, namaz, hac ve oruç ibadetleri gibi parlamento tarafından çıkarılacak bir tadilat yasası ile devletin anayasal bir kuruluşu olan Diyanet İşleri Başkanlığı'na ve dolayısıyla, devletin resmi memurları olan müftü, vaiz ve imamlara verilmesidir. Halkın devletten talebi de budur ve halk bununla tatmin olur, devlete olan bağlı-

¹ İbn Humam, *Fethu'l-Kadir*, 6/272, Osman b. Ali, *ez-Zeylai, Tebyinu'l-Hakaik ala Kenz'i'd-Dekaik*, 5/157.

² Wehbe Zuhayli, *el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletuhü*, 7/82.

³ Muhammed b. İsmail es-Sanani, *Subulu's-Selâm*, Ahmed b. Hanbel ve Sünen-i Arbaa'dan naklen, 3/117.

lığı da artar. Nitekim ibadet anlamını taşıdığı için nikâh akdi, bütün laik Batı ülkelerinde de Kiliselerde ve din adamları tarafından kıyılmaktadır.

Ayrıca, her kesimi mutlu ve vicdanen tatmin eden bu uygulamaya ilâveten, yapılan nikâh akdinin, Şafîî kesimini de tam tatmin edebilmesi için nikâh akdini kıyan görevlinin, gelin adayının velisini (babası, dedesi, kardeşi... gibi) sırasına göre birini çağırmak, velinin de temsil edilmesini sağlamak suretiyle olursa bunda da hiçbir problem kalmaz o zaman. Diyanet görevlisi bu hususları bilir.

Bu mevcut gayri resmi nikâhın geçerliliğine gelince; devletin, Hamza hocamızın da dediği gibi, veliyyülemrin tasarruf hakkı vardır. Fakat halkı Müslüman olan bir devlet, bireyi ilgilendiren dinen haram ve farz olan alanda tasarrufta bulunamaz, caiz ve mubah alanında bulunabilir. Şayet devlet caizi yasak ederse, meselâ bir vatandaşın yurtdışına çıkmasına yasak getirirse, bu vatandaş yasağı çiğneyerek gidip de hac farızasını yerine getirirse bu hac geçersiz sayılabilir mi?

el-Cevap: Hayır. Gayri resmi boşama da gayri resmi evlilik gibidir.

Binaenaleyh, devlet şahısların evlenme ve boşama yetkilerini ellerinden alarak mahkeme, belediye veya muhtarlık gibi herhangi bir kuruma bağlamak suretiyle dinî nikâhı, birden fazla evliliği ve boşamalarını yasak ederek geçersiz sayabilir; çünkü kanuni şekil şartlarına uygun değildir, diyebilir. Ancak, ülkenin birçok bölgesinde eskiden beri devam eden dinî nikâh, birden fazla evlilik ve kişisel boşama geleneği, bir teamül ve milletin örfü olmasına rağmen, doğal hukuka ve milli adetlerimize göre nasıl geçersiz sayılabilir? Çünkü hür olan bu iki insanın meşru dairede özgür evlenme iradeleriyle cereyan eden bu akdin, İslâm'ın şekil şartlarına uygun olduğundan dolayı geçersiz sayılmayacağını düşünüyorum. Zira mevcut resmi nikâh kanunu da nikâh memuru da, aynı kişilerin irade beyanlarıyla ancak akit oluşturabilir. Dolayısıyla bu nikâh akdinin dinen geçersiz sayılabileceğini düşünmüyorum. Hatta İbn Âbidin, devletin koyduğu yasaklar için şöyle bir örnek getiriyor: Cuma günü ezan okunurken alışveriş tahrimen mekruh kılınmıştır. Peki, geçerli midir? Evet, geçerlidir; ancak, devlet, örfi şartlara uygun olan bu tür işlemleri geçersiz saymamalı, fakat yasağı çiğneyen kişileri tazir cezasıyla cezalandırabilmelidir. Çünkü yapılan akit örfün şekil şartlarına uygun olarak icra edilmiştir.⁴

Teşekkür ederim.

⁴ İbn Âbidin, 5/168.

Oturum Başkanı - Çok teşekkür ediyorum.

Nevin Hanım, bu konuyla ilgili mutlaka şu da dile gelmeli dediğiniz nokta var mı?..

Nevin MERİÇ (İstanbul Müftülüğü Din hizmetleri Uzmanı) - Hocam, ben telefonun başındaki kişiler için de özellikle açılımlar getirilmesini rica edecektim.

İstanbul Müftülüğü olarak bize bu konuda çok soru geliyor. "Geçersiz evlilikler" derken, geçersiz evlilik tanımlaması bile biraz ürküntü yaratıyor bizde. Dolayısıyla, günümüz şartlarını, bireyselleşmeyi de merkeze alırsak artık herkesin sosyal güvenlik hakları olabiliyor, maaşı olabiliyor, mülkü olabiliyor, ev anlamında vesaire ve dolayısıyla birlikte yaşamak talepleri olabiliyor. Bu birlikte yaşamayı nikâh şartlarına uygun olarak yerine getirmişlerse yine geçersiz olarak mı tanımlanacak? Gerçi hocalarımızın açılımlarında şartlarına uyan evliliğin geçersiz sayılmayacağı şeklinde bir sonuç aldım; ama bu doğru mu, yanlış mı; onu da öğrenmek isterim.

Oturum Başkanı - Yani, artık bunun kararı size kalıyor.

Nevin MERİÇ - Yani şunu demek istiyorum: Herkesin sosyal hakkı varsa burada bir zulüm yok diye düşünülür mü?

Oturum Başkanı - Anladık. Siz çok önemli bir boyuta daha işaret ettiniz, evet çok teşekkür ediyorum.

Cansever DOKUZ (Kayseri İl Müftü Yardımcısı) - Müftülük olarak biraz da bize gelen sorulardan hareketle, günlük hayatta yaşananların değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Örneğin buraya gelmeden önce şöyle bir meseleye muhatap olduk: Bir vatandaşımızın sekreteriyle 11 yıllık bir beraberliği ve 2 çocuğu olmuş. Tamamen gizli; toplumdan, kendi ailesinden ve eşinden habersiz bir evlilik. Ve bundan 10 gün önce ilk eşi ve ailesi meseleyi öğrenince, bey ikinci eve gelmemeye başlamış ve ikinci eş olan hanım, Müftülüğümüzü aradı. Olayı anlattıktan ve kendi hatasını kabul ettiğini de söyledikten sonra, "Olayı 10 gün önce eşi ve ailesi öğrendiği için artık bizimle ilişkisini kesti. İki çocuğum var. Arıyorum, cep telefonlarına cevap vermiyor. İntiharın eşiğindedim, ne yapacağım" dedi. Böyle bir durum var.

Süleyman Ateş hocama saygılarımı sunuyorum; fakat Güneydoğu Anadolu bölgesindeki iki veya üç evli hiç kimse, "bu benim çocuğum, bu da benim ikinci eşim, üçüncü eşim" demekten çekinmez. Bunlar zaten açıktadır, evi ayırırsa veya beraberse bu toplumun gözünün önündedir. Bizim bölgemizde ikinci evlilikler bu olaydaki gibi tamamen gizli olarak cereyan ediyor, bu da kadının ve çocukların haklarının istismar edilmesine sebep oluyor, biz bununla uğraşıyoruz. Süleyman Ateş hocama tekrar saygılarımı sunuyorum; evet, bu iki çocuk dinen gayri meşrudur diyemeyiz; ama, hukuken bu bey çıkıp da bu çocuklara sahip çıkmazsa, bunlar senin çocuğundur, bakmak zorundasın diyebilecek gücümüz var mı şu anda?

Oturum Başkanı - Peki, teşekkür ediyorum.

Evet, Süleyman Ateş Bey hocam, hemen sizin kısaca cevabınızı alalım...

Prof. Dr. Süleyman ATEŞ - Erkeğin, dinî nikâhla evli bulunduğu hanımından olan çocuklara bakma zorunluluğunu bir kere kendisinin bilmesi lâzım. Çünkü zaten din, ona bu görevi yüklüyor, baba, çocuklarına bakmak zorundadır. Zaten kanunen de gayri resmî evlilikle sahip olunan çocuklar, baba üzerine tescil edilebiliyor. Ayrıca İslâm'da, İslâm ailesinde kadına zulmetmek zaten yoktur ki!.. Karısına zulmeden kimse, dini bir oyuncak haline getiriyor demektir. Yani bunda dinin kabahati yok.

Fakat biz dinin tanıdığı bir hükmü yok sayamayız veya kaldıramayız...

Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Ama affedersiniz hocam, yani şimdi hoca hanımların dediği şu: O zaman, dinî nikâh kıymak suretiyle din oyuncak haline getiriliyor; onu demek istiyorlar.

Prof. Dr. Süleyman ATEŞ - Tamam, işte biz de diyoruz ki, din oyuncak değildir; onun şehvetinin âleti de değildir. Eğer dinî nikâh yapıyorsa dinin şartlarına uyarak yapması lâzım...

Oturum Başkanı - Şimdi o âlet etme kapısı açık diyorlar. Diyorlar ki, bu kapı açık, onlar da dinî nikâhı böylece âlet ediyorlar.

Prof. Dr. Süleyman ATEŞ - Sevgili kardeşim, biz şahıslara göre hüküm veremeyiz. Dinî nikâhla evlenenler, daha sora resmi olarak açık seçik evleniyorlar. Kendi aralarında kıydıkları dinî nikâh Allah katında geçerlidir; ama bunu belki gizli olarak yapmışlardır. Gizli olarak yapıp yapmadıklarını bilmiyoruz; yani iki şahidi, belki de beş şahidi olabilir bu nikâhın. Nikâhı kıyan imamın da buna dikkat etmesi lâzım. Nikâh kıydıran kişi bunu oyuncak haline getiriyor, bunu kasten yapıyorsa nikâhı kıyanın buna dikkat etmesi lâzım. Ama adamın niyeti ciddiye...

Peki, şimdi ben size bir şey söyleyeyim. Amerika'da bir şeyh var. Bu adam Yahudi kökenlidir ve samimi olarak müslüman oldu, şeyh oldu. 50-60 kadar Amerikalı insanın da müslüman olmasına vesile oldu. İki hanımla evli. Şimdi bizim kararlarımıza göre zina mı yapıyor bu adam? Yani bu adamın nikâhı geçerli değil midir? Ne dersiniz? Evet, geçerlidir. O zaman mesele yok. Ben de bunu söylemek istiyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı - Peki teşekkür ediyorum.

Şimdi, söz Hadi Bey'in, söylenmeyen bir hususa işaret edeceksiniz, değil mi?.. Evet buyurun.

Yrd. Doç. Dr. A. Hadi ADANALI (A.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi) - Sanıyorum evlilikle ilgili hukuki düzenlemeler özellikle Batılı ülkeler göz önüne alındığında daha farklı bir yapılanma arz ediyor. Batıda evlilik kurumu kendini yeniden tanımlama sürecinde ve bu süreç hukuki boyutuyla birlikte ilerliyor. Herhalde burada yapılması gereken şudur: Dinî hükmü hukukla uyumlu hâle getirmekten ziyade, dinin hassasiyetlerini göz önünde bulundurarak bugün ne yapılması gerektiği üzerinde durmak.

Önümüzdeki 10-20 yıl içinde, aile kurumunun giderek daha da liberal bir şekilde yorumlanacağı ve hukukun da buna ayak uyduracağı kanaatindeyim. Artık sadece erkekle kadın arasındaki evlilikler değil, aynı cinsler arasındaki evlilikler de bazı Batılı ülkeler tarafından meşru olarak görülmemekte.

Burada İslâmî açıdan üzerinde durulması gereken husus, kurum olarak ailenin korunmasıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı ailenin korunması noktasında kadın erkek arasında tek eşliliğe ve resmi kayda dayalı nikâh akdini vurgulamalıdır. Bu konunun üzerinde durmanın aile kurumunu koruma açısından daha faydalı olacağı kanaatindeyim.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı - Çok teşekkür ediyorum.

Kadriye Hanıma söz veriyorum. Yalnız rica ediyorum, söylenmeyen kısımlar varsa onlar üzerinde duralım.

Kadriye AVCI ERDEMLİ (İstanbul İl Müftü Yardımcısı) - İslâm hukukunun bir bütün olarak uygulanmaması bazı adaletsizliklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Zaten nikâhtaki icap-kabul resmi nikâhta da söz konusudur. Fakat birçok insan dualarla evlenip mehir tayin etmenin Allah'ın rızasına daha uygun olduğuna inanmaktadır. Bu nedenle de dinî nikâh da istemektedirler. Ama dinî nikâh zaman içerisinde farklı bir boyut kazanmaya başlamıştır. Gençler sadece flört edebilmek için, evli olanlar da bir başkasıyla birlikte yaşayabilmek için dinî nikâh yapmışlardır. Sonra ayrılık aşamasına gelindiğinde, erkek kadına kendisini dinen boşamadığını söyleyerek onu askıda bırakmıştır. Bu durumda kadın kendini hâlâ evli hissettiğinden başkasıyla da evlenememe gibi psikolojik birtakım sıkıntılar yaşamıştır. Veya nişanlı iken sadece daha rahat görüşme amaçlı dinî nikâh kıyıldığında ve ileride nişan bozulduğunda kendini dul saymıştır.

Bunların temelinde zihinlerde resmi nikâh-dinî nikâh karışıklığının yat-tığını biliyoruz. Resmi nikâhta icap, kabul, şahitler veya ilân gibi unsurlar mevcuttur. İnsanları manen rahatlatıcak olan dua ve mehir tayini de yapılsa, ayrıca ikinci bir nikâh merasimine gerek duymayacaklardır. Geçmişte evlenmiş ve çoluk çocuğa karışmış insanlara "sizin resmi nikâhınız yok, dinî nikâhınız geçersizdir" demek bir çözüm olmayabilir. Ancak, yeni evlenecek olanlara resmi nikâh kıyılmadan dinî nikâhın yapılmasının caiz olmadığı yönünde verilecek olan fetva bu kargaşanın giderilmesine bir çözüm olabilir.

Oturum Başkanı - Peki çok teşekkür ediyorum.

Abdullah Ayan Bey, buyurunuz.

Abdullah AYAN (Din İşleri Yüksek Kurulu üyesi) - Evlilik konusunda Başkanlığımıza çok sayıda soru geliyor. Hep söylüyoruz, yazıyoruz; dinimize göre başkalarına zulmetmek, başkalarının hakkını ihlâl etmek haramdır diyoruz.

Şimdi resmi olmayan bir nikâhla evlenen kişi caiz olmayan bir şeyi yapmış oluyor. Resmi nikâh olmadığı için, şu veya bu şekilde mutlaka o kadına zulmedecektir. Süleyman Ateş hocamın dediği gibi, bu nikâh geçersiz değildir, bu nikâh geçerlidir; elbette ki zina yapmış olmuyor. Acaba Din İşleri Yüksek Kurulu olarak bize sorulan bu gibi sorulara cevaben, resmi olmayan nikâhlarda kadınlara zulmetmek, onların haklarını koruyamamak muhtemeldir; dolayısıyla böyle bir nikâh caiz değildir veyahut da uygun değildir desek hocalarımız ne der?

Oturum Başkanı - Çok teşekkür ediyorum.

Bir cümle hocam, konuyu değiştireceğim; çünkü yarım saatimiz bile yok bakın, tek konuda çakıldık kaldık.

Lütfi ŞENTÜRK (TDV Mütevelli heyeti Üyesi) - Efendim çok kısa. Az önce söylenmedi. Devletin bu konudaki yetkisi nedir; yani o bu tartışmalarda dikkate alınması açısından söylüyorum.

Oturum Başkanı - Abdullah Ayan hocamızın sorusuna cevap verseniz diyorum.

Lütfi ŞENTÜRK - Efendim, ona ben şöyledir böyledir demeyeceğim; sadece tartışmalarda dikkate alınmasını öneriyorum.

Hazreti Ömer'in nikâh konusundaki uygulamasıyla ilgili olarak İmam Serahsî şöyle diyor: "Ve fi hâzâ delîlün alâ enne li's-sultani yeden fi'l-enkihâti (Hazret-i Ömer'in nikâh konusundaki yasaklaması devletin bu konuda, nikâh konusunda yetkili olduğuna delildir)." Nitekim şu anda Suudi Arabistan devleti, müslüman olan; ancak Suudlu olmayan bir kişinin bir Suudluyla evlenmiş olmasını kabul etmiyor. Hatta bir olay hatırlıyorum; Suudi Arabistan'a girmek üzere havaalanına geldiğinde adamı kabul etmiş, bir de çocukları vardı, onu da almış, kadına demiş ki, sen buraya giremezsin; çünkü devletin izin vermediği bir şekilde evlenmişsin.

Bunu, tartışmalarda dikkate alınması açısından sunuyorum.

Oturum Başkanı - Evet çok teşekkür ediyorum.

Bu son durumla ilgili Hayrettin Karaman hocama söz veriyoruz.

Prof. Dr. Hayrettin KARAMAN (Emekli Öğretim Üyesi) - Haddin uygulanmadığı yerde, biliyorsunuz, tazir uygulanır. Suudî devleti yetkilileri tazir uygulamış mı? Hayır. Bu şunu gösterir: Aynen Süleyman Ateş Hoca'nın dediği gibi, bu diyaneten geçerlidir, kazaen geçerli değildir; yani hukuken geçerli değildir. Neden? Çünkü o ulülemir dediğiniz, -dedikten sonra biraz sükût ediyorum- o ulülemir dediğiniz; orası, burası, şurası bir karar almış, bir kanun çıkarmış; ben bunları evli saymayacağım demiş. Dediği için de saymıyor adam, o onun hakkı. Ama bu, bu kişilerin evliliklerinin dinî bakımdan batıl olduğu, hükümsüz olduğu, bu kişilerin zina ettiği, dünyaya gelen çocuklarının gayri meşru olduğu mânasına asla gelmez.

Bunun ötesinde, arkadaşlar birtakım tedbirlerden bahsediyorlar. Bir tek cümle daha söyleyeyim: Tabii, zulüm oluyor ve zulmü önlemek için elden ne geliyorsa o yapılmalı. Bunda hiç şüphe yok. Fakat resmi evliliklerde zulüm olmuyor mu? Peki, gayri resmi evliliklerde adalet olmuyor mu? Bu, standart bir şey mi? Bu konuda bir istatistik var mı elinizde? Türkiye'de resmi evlilik yapmış kişiler arasında karısına zulmetmiş, çocuklarının hukuken yerine getirmemiş olan kaç kişi var? Yine bu, Türkiye'de doğudan batıya kaç kişi? Sonra mesele ikinci değil, birinci; yani Türkiye'de problem biriyle ilgili. Türkiye'de bir tek hanım almış ve resmi nikâh yaptırmamış şu kadar insan var. Bir kere birinci derecede bunu nazarı itibara alacaksınız.

Ve soruyorum: Bir istatistik yaptınız mı? Böyle bir tek evlilik yapmış, resmi kayıt da yapmamış; ama Allah'tan korktuğu için, örf ve âdet öyle cereyan ettiği için, vicdanı olduğu için, İslâmî çevresinin zaten buna müsaade etmeyeceği için resmi evlenenlerden daha ziyade adalete riayet etmiş mi? Ben bir tarafa ağırlık veriyor falan değilim. Yalnız bana bu mütalaalar hep tek taraflı, yalınkat, tek yanlı, bir taraftan bakarak gibi geldi.

Bunu arz etmek istedim.

Oturum Başkanı - Çok teşekkür ederim, farklı bir zaviyeden bakış oldu.

Şimdi saatime bakıyorum, 23 dakikamız var değerli meslektaşlarım. Onun için bu konuya kifayeti müzakere diyelim.

Diğer konuları da atlıyorum. Şöyle 20 dakika da boşanma, boşanmada kocanın yetkisi konusuna ayıralım.

Şimdi isim almıyorum, ama lütfen rica ediyorum, çok kısa kısa konuşalım. Dedim ya; leb demeden leblebiyi anlıyor bu insanlar çünkü.

Evet, buyurun Nihat Dalgın.

Prof. Dr. Nihat DALGIN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi) - Muhterem hazirânı saygıyla selâmlıyorum.

2002 yılındaki 1. İstişare Toplantısında da müslüman-gayrimüslim evliliği tartışılmıştı. Ve orada...

Oturum Başkanı - Hayır o değil, boşanma. Konuyu oraya getirmiyorum artık, çünkü çok yakında olan soruna gelelim. Boşanmada kocanın yetkisi konusuna... Siz madem başladınız, bir cümleyle hemen bitirin.

Prof. Dr. Nihat DALGIN - Hocam, dolayısıyla orada dördüncü komisyonda müslüman bayanlarla gayrimüslim erkeklerin evliliği tartışılmıştı ve bir sonuca vardırılamamıştı. İleriye dönük olarak konunun detaylı bir şekilde tartışılması gerektiğine vurgu yapılmıştı...

Oturum Başkanı - Siz kendi fikrinizi, söyleyin.

Prof. Dr. Nihat DALGIN - Dolayısıyla, ben geçen seneler içerisinde bu konuda çalışma yapmayı kendim için bir görev olarak algıladım ve bu konuda bir çalışma yaptım, bu çalışmayı kitap olarak yayınladım aynı zamanda. Onun sonucundan birkaç cümle okuyacaktım, müsaade etmiyorsunuz.

Oturum Başkanı - Siz kısaca bir iki cümleyle özetleyin.

Prof. Dr. Nihat DALGIN – Söz konusu kitap çalışmamız "*İslâm Hukukuna Göre Müslüman-Gayrimüslim Evliliği*" diye yayınlandı.

Çalışmada ulaştığım kanaatime göre, konu temelde iki yönlü ele alınmalıdır. Birinci yönü, yani müslüman erkeğin gayri müslim bir bayanla evliliği; İbrahim Bey'in de ifade ettiği gibi, müslüman erkeklerin gayrimüslim bayanlarla evliliklerine zannedildiği gibi, ulu orta müsaade edilmemesi lâzım. Bu tür evlilik çok özel durumlarda, devletin de toplumsal maslahat görmesi ve bu nedenle müsaade etmesi halinde, zaman, mekân ve şahıslar açısından verilen müsaade ile sınırlı olmak kaydıyla uygulanabilecek bir evlilik şekli olarak görülmelidir. Yani, Müslüman erkeğin gayrimüslim bayanlarla evliliğine toplumsal maslahat lehine kısıtlamalar, hatta süreli yasaklamalar getirilebilir diye düşünüyoruz. Bunun delilleri çalışmamızda

mevcut olup, bu konuda en meşhur örnek Hz. Ömer'in gayrimüslim bayanla evlenen valisine talimat göndererek, valinin bu hanımından boşanmasını istemesidir. Meselenin ikinci yönü ise, müslüman bayanın gayri müslim erkekle evlendirilmesidir ki, buradaki gayrimüslim erkekten kasıt, müslüman olmayan herhangi bir erkek olup, Ehl-i kitap erkekler de buraya dâhildir. İslâm tarihi boyunca benimsenmiş olan ortak kanaat; müslüman kadının yalnızca müslüman bir erkekle evlenebileceğidir. Müslüman olmayan bir erkekle müslüman kadının evlenmesi İslâm açısından yasaktır. Böyle bir evliliğin naslarla yasaklanmış olduğu kanaati üzerinde mezhep müçtehitlerimiz ittifak etmişlerdir. Bu yasaklamanın delilleri olarak, akli nakli deliller ileri sürülmüştür ki, kanaatimize göre de hem bu görüş hem de delilleri hakkında klasik dönem âlimlerimiz isabet etmişlerdir. Yani müslüman bayanın Ehl-i kitaptan da olsa, gayri müslim bir erkekle evlenmesinin yasak oluşu içtihatla değil naslarla sabittir, bireysel ve toplumsal maslahat da İslâm'ın ilk dönemlerinde olduğu gibi, bugün de bunu gerektirmektedir.

Boşama yetkisiyle alâkalı da âcizane doçentlik çalışmam oldu. *"İslâm Hukukuna Göre Boşama Yetkisi"* isimli yayımlanmış kitabımız mevcuttur.

Oturum Başkanı - Peki evlenenlere ne diyorsunuz? Şu anda Avrupa'da bayan müslümanım diyor; ama gayri müslimle evlenmiş?

Prof. Dr. Nihat DALGIN - O evliliğin caiz olmadığı kanaatindeyim, ayırmaları gerekir diye düşünüyorum.

Oturum Başkanı - Peki.

Prof. Dr. Nihat DALGIN - Boşama yetkisi noktasında da, klasik anlayışta olduğu gibi, İslâm'ın boşanma sistemi nevi şahsına has bir sistemdir; ne hususi boşanmaya ne de kazai boşanmaya benzer. Yani, İslâm'a göre boşama yetkisi bir yönden kocanın elindedir; belli şartlarda kadının da boşama yetkisi vardır. Hâkimin de boşama yetkisi kabul edilmiştir. Buna göre İslâm boşama yetkisinin kime ait olduğu hususunda farklı bir sistem benimsemiştir. Kocanın boşama yetkisi vardır; fakat boşama yetkisi kocanın tekelinde değildir; ama kocanın boşama yetkisi vardır. Arz ettiğim gibi, belli şartlarda kadının da, mahkemenin de, hâkimin de boşama yetkisi vardır.

Yine günümüzde erkeğin eşini, mahkeme huzurunda olmaksızın, kendi evinde, işyerinde ve benzer ortamlarda hususi olarak boşamasından kaynaklanan problemlerin asgariye indirilebilmesi için, kanaatime göre, boşama yetkisini kocanın veya tarafların elinden almadan, bu yetkiyi kullanma hususunda yasal birtakım düzenlemelere gidilebilir. Örneğin; boşama yetkisine sahip olan tarafın/tarafların bu yetkilerini mahkemede veya boşandırma dairesi gibi belli bir merci huzurunda kullandırma şeklinde bir proje üretebiliriz diye düşünüyorum.

Oturum Başkanı - Somut olgular üzerine atıf yaparak konuşursak daha yararlı olacağı için şunu diyeyim: Mesela hanımefendi dedi ki, üniversitede kendi aralarında nikâhlanmışlar, sonra kız ben boşanıyordum diyor, erkek boşamıyorum diyor?

Prof. Dr. Nihat DALGIN - Kız boşanmak istiyor, erkek razı değil; biz onu çok rahatlıkla boşarız. Erkek bağırsa da çağırrsa da, boşanmak isteyen kadın boşanabilir; yani boşama erkeğin tekelinde değildir. Ama şunu arz etmek istiyorum: Biraz önce de söylendiği gibi; işte, resmi evlilikler dışındaki evlilikler caiz midir, değil midir? Sayın hocalarım güzel açılımlar getirdi. Ben de bu çalışmamda boşamayı bu anlamda dile getirmeye çalıştım. Yani İslâmî anlayışa göre bir boşanma prosedürü ortaya konsa, o boşanma prosedürünün dışında kişi yetkisini kullansa bu boşanma geçerli sayılır mı sayılmaz mı? Sayılmayacağı kanaatindeyim ve bunun İslâm'ın devlet başkanına verdiği yetkiler dairesine gireceği, ayrıca İslâm devletinin yürütmekte olduğu şer'î siyaset kapsamına gireceği ve boşama yetkisini kullanma hususundaki maslahatın da böyle olacağını düşünüyorum. Burada şunun da altını çizelim, biz bu teklifimizle boşama yetkisine sahip olanların elinden Kur'an ve Sünnet'in verdiği yetkilerini alarak haklarının gasb edilmesini savunmuyoruz. Savunduğumuz şey, bu yetkinin nasların ruhuna uygun bir şekilde kullanılmasını sağlayıcı, en az pişmanlık verecek tarzda kullanılmasını sağlayıcı bir düzenlemenin yapılabileceğidir, bu tür düzenleme yapmanın nasların ruhuna aykırı olmadığıdır. Konuyla ilgili deliller uzun uzadıya çalışmalarımda mevcuttur.

Oturum Başkanı - Teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Beşir GÖZÜBENLİ (Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi) - Sayın Başkan, müsaade ederseniz konuya açıklık getirmeye katkı açısından çok kısa bir açıklama yapabilir miyim?

Oturum Başkanı - Buyurun Sayın Beşir Gözübenli.

Prof. Dr. Beşir GÖZÜBENLİ - Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Öncelikle değerli katılımcıları saygı ile selâmlayıp, bu toplantının gerçekleşmesine katkıları olan herkese teşekkür ve tebriklerimi ifade ederek çok kısa bir açıklamada bulunmak istiyorum.

Benim kanaatime göre, İslâm aile hukukunda boşanma konusuyla ilgili netleştirilmesi gereken en önemli problemlerden birisi, normal şartlarda kocaya ait olan boşama yetkisinin üçünün de başka kişilere devredilip devredilemeyeceğidir. Bilindiği gibi klasik fıkıh kitaplarındaki bilgilere göre kocaya ait bu yetkinin bir boşama için geçerli olması kaydıyla devredilmesi genel kabul görmüş gibidir. Ancak, nikâh esnasında eşlerin karşılıklı olarak anlaşmaları halinde kocaya ait boşama yetkilerinin tamamen üçüncü şahıs veya şahıslara (hakem veya hâkimlere-İlgili mahkemeye) devredilmesi konusu fazlaca öne çıkmıyor. Benim bu konuda ulaştığım kanaate göre, İslâm aile hukukunda normal şartlarda kocaya ait olan boşama yetkisinin tamamı hakeme veya ilgili mahkemeye devredilebilir. Koca boşama yetkilerini tamamen devredince kendisinde boşama yetkisi kalmaz.

Buna göre evlenmeye karar veren çiftler resmi nikâhla evlilik için başvururken, her ikisi de boşama yetkisinin ilgili mahkemede görevli hâkime ait olduğunu kabul etmektedirler. Yani böyle bir başvuru aynı zamanda erkek açısından boşama yetkilerinin bütünüyle devredilmesini kabul ettiğinin taahhüdüdür. Zira resmi nikâh için başvuran taraflar medeni kanunun verdiği hak ve yetkilere göre bir nikâh akdi yapmayı kabul etmektedirler. Bilindiği gibi Medeni Kanun da evlilikte kişilere boşama yetkisi vermeyip, sadece boşanma için ilgili mahkemeye dava açma hakkı tanımaktadır. Taraflar kurulacak bu evlilikte boşama yetkisinin kanun gereği ilgili mahkemeye ait olduğunu kabul etmiş oluyorlar ki, boşama yetkisi mahkemenin tüzel kişiliğini temsilen görevli hâkimdedir. Buna göre resmi nikâhla evli olan çiftlerin ayrıca boşama yetkisi söz konusu değildir.

Yani İslâm hukukuna göre normal şartlarda boşama yetkisi erkeğe ait iken, resmi nikâhla erkek boşama yetkisini ilgili mahkemeye devretmiştir. Dolayısıyla da resmi nikâhla kurulan bir evlilikte, sonradan dinî nikâh da yaptırmış olsalar bile, kocanın yapmış olduğu boşama geçersizdir; böyle

bir durumda boşama yetkisi olmadığı için kocanın boşamaya dair kullandığı ifadeler lağv; yani hükümsüzdür.

Aile kurumunun ayakta kalabilmesi için, tarafların fevri davranışlardan uzak durmalarının hayati önem taşıdığı açıktır. Boşamayla ilgili Kur'an ve Sünnette öngörülen prosedürde, İslâm'ın değerler sisteminde çok önemli bir yer e sahip aile müessesesine dair konularda karar verirken, hissi ve fevri davranışlarla değil, aklı selimle davranılmasını sağlamak üzere zamana yayma anlayışının getirildiği bilinmektedir. Bu kapsamda, ailelerin fevri davranışlar sonucu verilen acele kararlarla yıkılmaması için, özellikle boşama yetkisinin karı ve kocanın taraflarından seçilecek birer hakeme devri konusundaki âyetin (Nisâ, 4/ 34), fakihlere günün şartlarına göre yeni alternatifler üretebilecekleri hususunda hayati mesajları havi olduğu dikkatten uzak tutulmamalıdır.

Ancak burada önemli bir metodoloji problemine dikkat çekmekte yarar görüyorum ki, o da, İslâm aile hukukuyla ilgili konularda dinî hüküm - hukukî hüküm şeklindeki bir ayırımın çok zor olduğudur. Bu açıdan özellikle âyet ve hadislerde evlilik öncesi muharrematin yanında, evlilik sürerken tarafların yemin, îlâ, zihar gibi davranışlarıyla oluşabilecek haramlıklara dair de hükümler bildirildiği dikkatlerden kaçmamalıdır. Evliliğin devamına bile engel olabilecek bu tür dinî/hukukî sonuçlara sebebiyet verecek davranışların, boşama yetkisinin devredildiği evliliklerdeki etkisinin de, burada bütün boyutlarıyla (ariz-amik) incelenerek tartışılması gerektiğini düşünüyorum. Fikhî bir konuda görüş beyan edilirken, o konunun değerler sistemimizdeki konumunu bütün uzantılarıyla ortaya koymamız gerektiği katılımcıların malumudur. Bu kapsamda Hz. Ömer'in (r) boşama konusundaki uygulamalarının yasama yetkisine dayandırılıp dayandırılmadığı hususunun da netleştirilmesi gerektiğini düşünüyorum.

Teşekkür ederim. Saygılarımla.

Oturum Başkanı - Çok teşekkür ederim.

Evet, İsmail Hakkı Ünal hocam.

Prof. Dr. İ. Hakkı ÜNAL (Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi) - Teşekkür ediyorum.

Nihat Dalgın Bey'in bahsettiği husustan belki bir adım daha ileri bir şey söylemek ve bunu İslâm hukuku hocalarımıza sorarak onların bunun tartışmasını sağlamak istiyorum.

İslâm hukukunda zikredilen boşama usulleri, benim gördüğüm kadarıyla tamamen cahilî örfünden birebir adapte edilmiş şeyler. İslâm hukukunun yaptığı veya Kur'an'ın yaptığı bu boşamaya ilgili âdetin, geleneğin istismarını önlemek ve bunu belli sınırlar altında tutmak.. Yani şunu ifade etmek istiyorum: İslâm'a has, İslâm'a münsahir bir boşamadan bahsedildi. Hâlbuki bu, gelenekte eskiden beri var olan bir şey. Yani Cenâb-ı Hakk'ın insanlar için ibtidaen tayin ettiği bir şey gibi görünmüyor Kur'an'a bakınca.

Nihat Bey dedi ki, biz bugün resmi mercilerin önünde bu yetkiyi erkeğe kullandırsak. Böyle yapana kadar yetkili merciler böyle bir boşama; yani erkeğin tek taraflı boşaması geçerli değildir deseler, İslâm'a göre nedir bunun durumu? Yani, bu diyanî midir, kazaî midir, İslâm'a göre bu olur mu? İslâm hukukçularımız buna ne derler? Bana olur gibi geliyor. Yani, böyle tek taraflı kişisel bir boşama yetkisi dinen de, hukuken de geçersizdir dense ne olur? Onu arz etmek istiyorum.

Oturum Başkanı - Teşekkür ediyorum.

Evet, Hüseyin Bey.

Dr. Hüseyin KAYAPINAR (Haseki Eğitim Merkezi Müdürü) - Biliyorsunuz Kur'an-ı Kerim'de boşanmayla ilgili olan âyetlerin hemen hemen hepsinde boşanma erkeğe izafe ediliyor; yani "eşlerinizi boşadığınız zaman, eşinizi boşadığınız zaman" deniliyor. Tabii, Cahiliye dönemindeki boşamalar böyle olabilir; ama Kur'an-ı Kerim bunu kabul etmiş, artık o İslâmî olmuş, dinî olmuş. Ayrıca, Peygamber Efendimizin hadis-i şeriflerinde de var; Hz. Peygamber, boşamanın erkeğe, iddetin kadına ait olduğunu bildiriyor. Veya başka kinai ifadelerle, boşamanın erkeğin elinde olduğunu söylüyor. Hocalarımız hatırlarlar, hadis-i şerifi: "et-Talâku li-men bi yedihi's-sâk."

Oturum Başkanı - Evet nereye gelmek istiyoruz?

Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Yani şunu demek istiyorum: Erkeğin boşamasını bugün biz boşama değildir diyemeyiz kanaatimce; o, boşamadır. Ama şunu belki yapmamız gerekir: Özellikle...

Oturum Başkanı - Yani metinler müsaade etmez diyorsunuz?

Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Evet metinler müsaade etmez. Ama şunu yapabiliriz: Mümkün merteye fıkıh edebiyatından, hadis-i şeriflerinden yararlanarak bu boşanmanın, özellikle istenmeden yapılması, bu lâfların kullanılması veya bu gibi hallerde en esnek durumu esas alıp ona göre bir sonuca varabiliriz gibi düşünüyorum.

Oturum Başkanı - Peki.

Evet, Ali İhsan Bey buyurun.

Prof. Dr. Ali İhsan YİTİK (Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi) - Ben bir açıklamadan ziyade soru sormak istiyorum.

Değerli arkadaşlarımdan, kıymetli hocalarımdan öğrenmek istediğim husus şu: Biz, boşama yetkisi erkeğe ait bir haktır derken, dinî açıdan bunun dayandığı temeller nelerdir? Yani bu sadece Kur'an'daki bazı ifadelerden çıkardığımız bir sonuç mudur? Hakikaten erkeğin ailedeki durumundan ötürü varılan bir sonuç mudur? Buna, ilgili hocalarımdan cevap vermesini istiyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı - Peki.

O zaman hemen yanınızdaki Abdülaziz Bayındır Bey'e soralım.

Prof. Dr. Abdülaziz BAYINDIR - Gördüğüm kadarıyla arkadaşlarımız "metin" derken fıkıh metinlerini kastediyorlar. Hâlbuki kastedilmesi gereken Kur'an olmalıdır.

Kur'an'da "Talâk" adını taşıyan bir sûre var. Orada "...iza tallaktümün-nisâ..." (Talâk, 65/1) buyrulur kadınlar talâk fiilinin mef'ûlü, erkekler fâili yapılıyor. Kur'an'da bir de iftidâ vardır. İftidâ, kadının boşama hakkıdır. Peygamberimiz ve sahabe onu uygulamıştır. Sonra bu hak kadının elinden alınarak yerine "hul" diye bir şey verilmiştir. Bu kelime ne Kitapta ne Sünnette vardır.

Talâk meselesine gelince, Nihat Bey'in söylediği birebir Talâk sûresinde yer alır. "Karılarınızı boşadığınız zaman iddetleri içinde boşayın" buyrulur kadınların âdetli olmayıp temiz olması, bu temizlik sûresi içinde erkeğin onunla ilişkiye girmemiş olması şartı getirilmiştir.

Âdetliken boşanırsa geçersizdir. İlişkide bulunduğu temizlik döneminde boşanırsa geçersizdir. Ayrıca boşama esnasında şahit bulundurmamak da gerekir. Şahit bulundurulmazsa yine geçersizdir. Bunlar, ilgili âyetlerden çıkarılmış hükümlerdir.

Bir iddet dönemi içerisinde birden fazla boşama da olamaz. Erkek ayrılacaksa da devam edecekse de şahit getirmek zorundadır.

Bir de Nisâ sûresinin 35. âyetinde, "fe'b'asû hakemen min ehlihi ve hakemen min ehlihâ..." (Nisâ, 4/35) emri vardır. Eşlerin ayrılacağı endişesi ortaya çıkınca erkeğin ve kadının ailesinden birer hakemi devreye sokmak ve eşleri barıştırmaya çalışmak gerekir.

İddet süresi içinde kadın evden çıkamaz, erkek de çıkaramaz. Allah bunları haram kılmıştır. Eşler, üç aylık dönemi birlikte geçirecekleri için çok büyük bir problem yoksa evliliğin devamı sağlanabilir.

Bence talâk ve nikâh konusunda asıl problem, tarihî mirasın Kur'an ve Sünnetle uyduğunu zannetmemizdir. Eğer bu mirası Kur'an ve onun uygulaması olan sünnet ışığında gözden geçirebilirsek problemleri kolayca çözeriz. Bu arada ben sünneti ayrı bir kaynak olarak kabul etmiyorum, Sünnet, Kur'an'ın uygulamasıdır, bu anlayışı Peygamberimizde ve sahabe görüyoruz. Daha sonra oluşan farklı bakış, sonuçları ciddi mânada değiştirmiştir.

Oturum Başkanı - Ali Bey cevabını aldı mı?.. Hayır, almamış.

Hocam, zaten Kur'an ve sünnete dayalı bilgiyi, başlangıçta dediğim gibi, üretirken iki değişken çok önemli. Yani tarihî mirası anlamak, kavramak, değerlendirmek, oradan yararlanmak, bir de bu günün şartları içerisinde naslara ve metinlere bakabilmek. Bu iki değişken tabii son derece önem arz ediyor. Orada ne kadar becerikliyiz; tabii o önemli.

Ali Bey, buyurun.

Prof. Dr. Ali İhsan YİTİK - Ben genelde şunu görüyorum: Kur'an'daki bazı ifadelerin eril (müzekker) veya dişil (müennes) olmasından hareketle böyle bir yetkinin çıkarıldığını yahut verildiğini söylüyorlar. Ben bunun dışında, erkek kadından daha farklı olarak hangi özelliklere sahip ki, erkek ondan dolayı bu konuda yetkin kılınmıştır? Anlamak istediğim husus budur.

Oturum Başkanı - Peki.

Kadriye Hanım çok önceden söz istediği için kendisine çok kısa bir söz verelim.

Kadriye AVCI ERDEMLİ - Boşama yetkisi pratikte erkeğe sözlü olarak verildiği için, erkek her kızdığında karısına değişik gerekçelerle "boş ol" diyebilmektedir. "Annene gidersen boş ol", "falanla görüşürsen boş ol" gibi sürekli basit gerekçelerle kadını üç defa boşayabiliyor ve kadın da dinen boşanmış oluyor. Sonra akılları başlarına gelince, 'biz ne yaptık' diye üzülüp çözüm aramaya başlıyorlar. Oysa Abdülaziz hocamın da az önce belirttiği gibi, bu durum o kadar basit değil, Kur'ân-ı Kerîm'deki ilgili âyet-i kerime iki şahit getirme konusunda çok açık ve vücup ifade eden bir kiple geliyor. Şifler, Zahirîler, günümüzdeki bazı Sünnî âlimler de bunun vücup ifade ettiğini kabul ediyor ve şahitli boşamayı şart koşuyorlar. Oysa birçok Sünnî âlim bunu mendup olarak yorumluyor. Az önce belirttiğimiz gibi, İslâm hukukunun bütün olarak uygulanmamasından doğan bu tür kargaşaların ortadan kalkması için boşamaların şahitler huzurunda mahkeme yoluyla olması ve ancak üç mahkemeye üç talâkın gerçekleşmesinin bir çözüm yolu olabileceğini düşünüyorum.

Oturum Başkanı - Ali Bakkal Bey, çok kısa hemen belirtiniz.

Prof. Dr. Ali BAKKAL (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi) - Efendim, ben Beşir Gözübenli Bey'in ilk görüşüne katılıyorum. Talâk konusunda tamamen erkeğin talâkı geçersiz, dedi.

Oturum Başkanı - Peki onu anladık.

Prof. Dr. Ali BAKKAL - Erkeğin talâkının geçersizliği konusunda fetva vermemiz mümkün görünmektedir. Ayrıca böyle yaptığımız zaman erkeğin elinden eşinden ayrılma hakkını tamamen almış olmuyoruz. Çünkü mahkemeye müracaat etmek suretiyle haklı olduğu durumlarda eşinden ayrılabilir. Kur'ân-ı Kerîm'de evlilik mîsak-ı galîz olarak ifade edilmiş. Bu ağır sözleşmeyi gereksiz yere bozanlar çoğalırsa, talâk yolunun tamamen kapatılabileceği kanaatindeyim. Ulü'l-emr'in mubahlar konusunda sınırlama getirme hakkının bulunması kuralından hareketle, talâkın geçersiz sayılması suretiyle evliliğin sona erdirilmesi konusunda sınırlama getirilmesinin mümkün olduğunu düşünüyorum. Ancak mahkeme yolu açık olduğu için,

talâk yolunun kapatılmasıyla ayrılık hakkı tamamen erkeğin elinden alınmış sayılmaz.

Oturum Başkanı - Siz de Beşir Bey gibi düşünüyorsunuz yani?..

Prof. Dr. Ali BAKKAL - Onun gibi düşünüyorum.

Oturum Başkanı - Tamam. Başka?..

Prof. Dr. Ali BAKKAL - Talâkın zorlaştırılması noktasında fetva verilmesi gerektiğini ifade ediyorum. Ben öyle düşünüyorum, yani Din İşleri Yüksek Kurulumuz ihtiyaç hâsıl olduğu zaman talâkı zorlaştırıcı fetvalar verebilir.

Oturum Başkanı - Meselâ zorlaştırıcı bir fetva verir misiniz, hemen?

Prof. Dr. Ali BAKKAL - En azından şahitsiz talâkın geçerli olmayacağına dair fetva vermesi gerektiğini düşünüyorum, şu zamanda. Ancak, benim asıl söylemek istediğim şey şudur: Evlilikler bir nevi pamuk ipliğiyle bağlı. Evlilik bağının bir erkeğin dudağından düşüncesizce çıkan bir sözle sona ermesi gerçekten uygun değil, zamanımızda. Talâkın zorlaştırılması gerekiyor.

Oturum - Peki çok teşekkür ediyorum.

Recep Kılıç Bey, hemen kısaca.

Prof. Dr. Recep KILIÇ (A.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi) - Ben ele alınan konuların muhtevasından ziyade bu konuların ne kadar "dinî mesele" olduğu üzerinde düşünülmesi gerektiğini ifade etmek istiyorum. Bu problemler esasen özünde dinî karakterli değil, hukuk ve siyasetten kaynaklanan sosyal problemler. Bundan dolayı da bu toplantıda ne kadar tartışsak tartışalım bu problemleri çözebilmemiz mümkün görünmüyor. On yıllardır aynı problemleri tartışıyor olmamızın arka planında, meselelerin özünde dinden kaynaklanmıyor oluşu bulunmaktadır.

Dile getirmek istediğim esas mesele, yöntem ile ilgilidir. Güncel dinî meselelerin tespit ediliş yöntemini kast ediyorum. 2007 yılında, küreselleşme çağındayız. Avrupa Birliği'ne üyelik yolundayız. 70 milyonluk Türkiye Cumhuriyeti devletinin sınırları içinde yaşıyoruz. Şu anda üzerinde konuşulan konu, toplumun ancak belli bir kesiminin günceli gibi gözüküyor. Bu konunun 70 milyonu ne kadar ilgilendiriyor olduğunu düşünmemiz lazım. Acaba 70 milyonluk bir topluma iman, ibadet ve ahlâkla ilgili din hizmetleri sunacak bir kurum olarak Diyanet İşleri Başkanlığı, o bütünün ya da ortalama toplum katmanlarının güncel dinî meselesini nasıl tespit edebilir? Bu bir yöntem sorunudur ve meselelerin tespitinden önce, bu meselelerin kendisiyle tespit edileceği yöntem üzerinde mutabık kalınmalıdır. Öyle anlaşılıyor ki, güncel dinî meseleleri, Diyanet İşleri Başkanlığı'na sorulan fetvalar belirliyor; dolayısıyla sorulan fetvalar bizim daha genel konuşmamıza imkân vermiyor. Kanaatimce Diyanet İşleri Başkanlığı, doğusundan batısına, güneyinden kuzeyine, yedisinden yetmişine bütün toplum kesimlerini kuşatacak ve bütün cinslere hitap edecek bir tarzda, sosyal bilimlerin yöntemlerini esas alarak, bu güncel dinî meseleleri tespit etme yoluna gitmelidir. Bunu yapması halinde hem ortalama toplum katmanıyla iletişim kurması kolaylaşacak, hem de küreselleşme sürecindeki günceli yakalayabilme imkânı bulacaktır.

Ben felsefeyle ilgilenen bir insan olarak belli bir toplum kesiminin, evlilik ve aile kurumuyla ilgili günceline işaret etmek istiyorum. O da, -Hadi Adanalı Bey kısaca işaret etti- bugün Avrupa Birliği'nin dört ülkesinde aynı cinsten insanların evliliği yasal hale geldi. İsveç Kiliseler Birliği bu evliliği dinen onayladı. Türkiye'de 2005 yılında Kaos Eşcinseller Derneği yasallaşma sürecini başlattı.

Oturum Başkanı - Sonuca gelelim, lütfen.

Prof. Dr. Recep KILIÇ - Sonuç şudur: Türkiye'de belli bir toplum kesiminin günceli bugün, doğrudan doğruya evliliğin tanımı veya mahiyeti ile ilgilidir. Artık Türkiye'de erkekle kadının evliliğini değil erkekle erkeğin, kadınla kadının evliliğinin meşruiyetini teolojik ve etik açıdan tartışan toplum kesimleri bulunmaktadır. Medyada günceli takip edenler haberdardır; 2005 yılında Almanya'da bir Türk eşcinsel Ankaralı bir başka eşcinsel ile evlendi. Üniversite muhitlerinde ve belli bir toplum kesimindeki insanlar bunun "*insan doğası*"nın bir gereği olduğunu savunuyorlar. Bu durumda evlilikle ilgili güncel dinî mesele; insan doğasının teolojik, felsefi ve bilimsel

açından nasıl tanımlanacağı; eşcinselliğin insan olmanın doğal bir sonucu olup olmadığına kimin, nasıl karar vereceği ve bu karar verme konusunda otoritenin kim olduğu meselesidir. Şimdi Başkanlık mensubu veya İlahiyat fakültelerinin akademisyenleri olarak üzerinde yoğunlaşılması gereken güncel dinî bir mesele de budur. Bu gibi konuları, "sapkınlık" diyerek geçiştirebiliriz; âyet-i kerîmeler bunları reddediyor diyerek sorunu örtebiliriz. Ama unutmayalım, Hollanda'da Fas kökenli bir imam bunlara sapkın dedi, adama Hollanda'yı dar ettiler. Yarın Türkiye'de nasıl kültürel bir ortam ile karşılaşacağımızı bilmiyoruz. Dolayısıyla evlilik kurumunu bu küreselleşme çağında *insan doğası* bazında nasıl koruyabiliriz; mevcut anlayışımızı teolojik olduğu kadar etik ve bilimsel bir zeminde nasıl temellendirebiliriz? Gibi sorular üzerinde de düşünmemiz lâzım.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı - Ben teşekkür ediyorum.

Mehmet Bey, çok kısa lütfen.

Prof. Dr. Mehmet ERDOĞAN (M.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi)
- Tabîî, herkes kendine göre bir sonuç çıkarabilir; ama Kur'an-ı Kerîm'de bu konu genel ilkeler bazında şu şekilde düzenlenmiştir: "Ve le-hünne mislü'İlezî aleyhinne bil ma'rûf... Maruf ölçüde kadınların vazifeleri kadar hakları vardır" (Bakara, 2/228). Hak ve hukuk düzenlemesinin esasını bu âyet teşkil eder. Ama erkekler için bir derece vardır: "Ve li'r-ricâli aleyhinne dereceh..." (Bakara, 2/228). O derece de, "er-ricâlû kavâmüne ale'n-nisâ..." (Nisâ, 4/34) âyetinde ele alınır. Kavamlığın da iki bedel karşılığında olduğu ifade edilir. O iki bedeli ödemeyen erkek asla ve asla kavam olamaz. Dolayısıyla kavamlıkla ilgili yetkileri de kullanamaz. Davul kimin omuzundaysa tokmak onun elinde olmalıdır. Kur'an'ın getirdiği hak anlayışı budur. Az önce sözünü ettiğim, fıkıh kitaplarının anlattığı nikâhta davul tamamen erkeğin omuzundadır. O yüzden fıkha göre tarif edilen nikâhta talâk yetkisinin tamamıyla erkeğin elinde olması hikmet gereğidir. Ama bugün bizim adına "evlilik" dediğimiz kurumda bu sorumluluk, evliliğin bütün sorumluluğu paylaşılmış ve üstelik kadınların aleyhine baskın gelecek şekilde onların omuzlarında temerküz etmiştir.

Bu itibarla, Kur'an'ın "ve le-hünne mislü'İlezî aleyhinne bil ma'rûf..." ilkesinin gerçekleşmesi için bugün bu yetkinin üstlenilen sorumluluğa paralel olarak paylaştırılması, paylaştırılması mümkün değilse bunun bir üst merci olabilecek aile meclisi tarafından kullanılması gerekmektedir.

Arz ediyorum.

Oturum Başkanı - Çok teşekkür ediyorum.

Nihat Bey, vaktimiz tamam.

Prof. Dr. Nihat DALGIN - Hocam, söylenmemiş olan birtakım şeylere dikkat çekeceğim.

Hocalarımın ifade ettiği şeyler doğru; ancak kanaatimce şu kargaşa yaşanıyor: Boşanma hakkıyla boşama yetkisi farklı olmalı. Boşanma hakkı noktasında hocamızın okuduğu âyet-i kerîme gereğince kadın ve erkek eşittir; ama boşama yetkisi noktasında eşitlik yoktur. Şöyle ki; boşama tek bir uygulamadan ibaret değil; talâk var, tefrik-i talâk var, hulu var, tefrik var. Ben derslerimde şöyle anlatıyorum: Okulun iki girişi vardır, bir öğretmen girişi, bir öğrenci girişi. "Öğretmen girişinden öğrenci girmek yasaktır" demek "okula öğrenci giremez" demek midir? Hayır, öğrencinin girişi farklı... Dolayısıyla, "talâk erkeğindir" demek, "kadının hiç boşama yetkisi yoktur" anlamına gelmez. Doğrusu, talâk erkeğin boşanma yoludur, bunun böyle olduğu hadislerle de sabittir, ilgili âyetlerden de işaret yolu ile bu durum anlaşılmaktadır. Ancak bu, kadın boşayamaz demek değildir. Kadın hulu/muhalea yoluyla boşar, kocasıyla anlaşır, tefviz-i talâk yoluyla boşar. Bu yollardan birisiyle boşanma konusunda kocasıyla anlaşamazsa mahkemeye boşanma davası açar, gerekçelerini dile getirir, gerekirse ispatlar ve neticede hâkim eşleri boşar ki, buna İslâm fihhında tefrik denir. Yani, koca "ben boşamıyorum" dediği halde klasik anlayışımıza, fihhımıza göre bile kadın boşanabilir.

Bir de şunu ifade edeyim: Boşama yetkisinin kadın ve erkeğin elinden alınarak mahkemeye devredilmesinin sıkıntılarını modern hukukçular da yaşamış olmalı ki, günümüzde boşama yetkisinin hâkimin tekelinde olduğu şeklindeki anlayış kırılmıştır. Yani boşama yetkisi hâkimin tekelinden alınmıştır. Anlaşma yoluyla boşanma şeklinde ek kanun maddesi çıkarılmış, buna göre; karı-koca "biz anlaştık, şu protokolle boşanıyoruz" diye hâkime gidince, artık hâkimin "beni ikna edin" deme gibi bir lüksü yoktur. Hâkimin yapacağı şey, bu eşlerin boşanma taleplerini işleme alıp onların boşanma kararlarını tescil etmektir. Yani bu durumda hâkim tıpkı evlendirme, nikâh memurluğu gibi, boşanma kararını tescil ediyor, yoksa eskiden olduğu gibi, bizzat kendisi onların ayrılmalarının gereklilik arz ettiği, bir arada hayat sürmelerinin imkânsızlaştığı gibi, bir kanaate sahip olması istenmiyor, boşanma kararını hakim değil eşler veriyor artık. Kanaatimce

Diyanet İşleri Başkanlığımızın yapacağı şey, vaizlerimizin, müftülerimizin en azından Sünnî talâk sürecini halkımıza iyi anlatmalarını sağlamak olmalıdır ki, bu taktirde, sudan bahanelerle boşanmaların ciddi anlamda önüne geçilmiş olur. Boşanma kararı geniş bir sürece yayılarak, hemen akabinde pişman olunacak boşanma kararları verilmemiş/beyan edilmiş olur. Bu sayede de, boşanmadan doğan birçok problemin zuhuru önlenmiş olur. Sünnî talâk sürecinin en büyük faydası, gerçekten boşanma noktasına gelmemiş ve gerçekten boşanmaya karar vermemiş olan eşlerin yuvalarının yıkılmasına mani olmaktır. Yoksa Sünnî talâk sürecinin takip edilmesini savunmak, tavsiye etmek, anlayamayan, mutlu bir birliktelik oluşturamayan ve bu birlikteliği oluşturmaları da imkânsız görünen eşlerin boşanmalarını yasaklamak ya da boşanmalarının önüne aşılmaz engeller koymak anlamında anlaşılmalıdır.

Oturum Başkanı - Peki, çok teşekkür ediyorum.

Yanımdaki arkadaşımıza hiç söz veremedik, şimdi söz onun.

Ahmet ARPA (Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi) - Muhterem hocalarım; aslında bir kanaat belirtmekten ziyade bir soru sorarak o soru etrafında konunun müzakere edilmesini istiyordum. Ancak vaktin sonuna gelmiş bulunduğumuz için kısaca bu husustaki görüş ve kanaatimi belirtmek, gelecekte konunun çözümü üzerinde o yönde de yardımcı olabileceğini sandığım düşüncelerimi açıklamak istiyorum.

Daha önce Beşir Gözübenli hocamızın düşündüğü gibi düşünüyordum. Yani bugünkü resmi nikâh erkeğin elinden boşama yetkisini alıyor, hâkime süresiz olarak devrediyor, şeklinde düşünüyordum. Dolayısıyla, resmen evlenmiş bir erkeğin elinde boşama gibi bir yetkinin olmadığı kanaatinde idim. Diyanet olarak değil de ferdi olarak bazı meselelerde olduğu gibi bu konuda da görüşüm bu şekilde farklı idi ve özel olarak bu şekilde fetva da veriyordum. Ancak, şu anda resmi nikâh akdi ile dinî nikâh akdi arasında fark olduğu kanaatindeyim. Dinî nikâh akdi her ne kadar erkeğe otomatik olarak boşama yetkisi veriyor ise de resmi nikâh akdi erkeğe boşama yetkisini vermediğinden boşama yetkisini hâkime devretme diye bir husus söz konusu değildir. Resmi nikâh akdi erkeğe yalnız hâkime başvurarak boşanma talebinde bulunma hakkı vermektedir. Bu husus, Türkiye'deki resmi nikâh akdinin bir özelliğidir.

Dinî nikâh akdi olmadan erkeğin boşama veya boşama hakkını devretme hakkı bulunmamakta iken bu haklar akitle ve akit esnasında oluş-

maktadır. Resmi akit ise kanaatimce böyle bir boşama yetkisini vermiyor; ancak boşamayı hâkimden talep etme yetkisi veriyor. Bu durum, dinî nikâh akdinin boşanmayı hâkimden talep etme hakkını kadınlara vermesine benzemektedir. Yani resmi nikâh akdi, erkeklerin kadınlardan farklı olarak dinî nikâh akdi ile elde ettikleri boşama ve boşama hakkını devretme yetkisini ortadan kaldırarak onları kadınların dinî nikâh akdi ile sahip oldukları boşanmayı hâkimden talep etme yetkisine sahip olma seviyesine getirmektedir. Dolayısıyla resmi evli erkeklerin ferdi olarak boşama ve boşama hakkını devretme yetkisinin bulunmadığı kanaatindeyim.

Arz ederim.

Oturum Başkanı - Çok teşekkür ediyorum.

Çok özür diliyorum, belirlenen süre 5 dakika geçti; ama Süleyman Ateş hocama söz vereceğim. Buyurun Sayın Hocam.

Prof. Dr. Süleyman ATEŞ - Bir arkadaş dedi ki, "artık gayrimüslim kadınlarla müslüman erkeklerin evlenmesini kısıtlayabiliriz..." Ben böyle anladım. O zaman Kur'ân-ı Kerîm'in bir âyetini nesh ediyoruz. Demek ki, yeni bir peygamber geldi ve artık o âyetin devri bitti. O âyet şudur: ".. ve'l-muhsanâtu mine'llezîne ûtu'l-kitabe min kabliküm... [*Sizden önce kendilerine Kitap verilenlerden namuslu hür kadınlar -zinâ etmeksizin, gizli dost tutmaksızın, namuslu bir biçimde (evlenmek üzere) mehirlerini verdiğiniz takdirde- size helâldir*]." (Mâide, 5/5) Şimdi bu âyeti nesh mi edeceğiz? Bu âyetin hükmünü kim kaldırabilir? Hazret-i Peygamber yeniden gelecekse, yeniden vahiyler getirecekse başka. Ama o gelmeyeceğine göre, burada herhangi bir kimsenin de peygamber olamayacağına göre bu âyetin hükmü kıyamete kadar bakidir. İslâm'ın koyduğu genişliği kimse daraltamaz. Bilhassa bugünlerde Avrupa Birliği'ne girme çabası içerisindeyiz. Avrupa'da yaşayan çok sayıda işçimiz var. Bir kısmı yabancı hanımla evleniyor. Bunu kısıtlamaya kalkarsan sonuç ne olur? Bu konuda zaten sizi kim dinler ki? Bir şeyin pratik uygulama alanı olması lâzım. Pratiği olmayan şeyleri böyle din olarak ortaya koymanın bir anlamı yok.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı - Çok teşekkür ediyorum.

Evet, Hidayet Hanım'a da bir söz verelim, ondan sonra bitirelim.

Dr. Hidayet Şefkatli TUKSAL - Teşekkür ediyorum.

Hocamız Süleyman Ateş çok eşliliğin engellenmesi ve ilân edilmemiş dinî nikâhın geçersiz sayılması ile ilgili konularda, bu konulardaki İslâmî genişlikleri daraltmaya kimsenin hakkı olmadığından bahsetti. Ancak ben de genişlik olarak adlandırılan bu yaklaşımın sadece erkeklerin menfaatini gözeten bir anlayışa dayandığını; hanımlar için ise sıkıntı ve zulüm teşkil ettiğini belirtmek istiyorum. Malumunuz Kur'an'da kadın erkek ilişkileri ve özellikle nikâh ve talâka ilişkin konular, öncelikle Cahiliye dönemi örfünün sorunlu uygulamaları bağlamında ele alınmıştır. Bu konuda nâzil olan âyetlerin neredeyse tamamı, kadınlara yönelik istismarları ve kötü muameleleri engelleme amacına matuf iyileştirici düzenlemeler mahiyetindedir. Ancak dönemin şartları, kadın ve erkeğin evlilik içindeki rol ve yükümlülükleri açısından önemli iyileştirmeler mahiyetinde olan bu tavsiye ve düzenlemeleri, evlilik ve boşanma konusunda insanlık için en nihai, en ideal çözümler ve tarzlar olarak düşünmenin doğru olmadığı kanısındayım. Şartların ve sorunların çeşitli şekillerde farklılaştığı günümüzde, bu farklılıkları dikkate almalıyız ve bu şartlarda kadınların istismar ve kötü muameleye maruz kalmalarını nasıl önleyebiliriz diye bakmalıyız. Bu bağlamda meselâ imam nikâhını tartışırken, kadına zulüm olur mu olmaz mı; çocuklara zulüm olur mu olmaz mı diye baktık. Peki, soruyorum; talâk konusunda, yapılacak talâkın kadınlara zulüm anlamına geleceği hiç klasik fıkhımızda tartışılıyor mu? Yani bu kadın bundan sonra kocasız kalacak, yalnız kalacak, nafakasız kalacak diye âlimlerimiz "Hayır, sen bu kadını boşayamazsın" demişler mi? Bugün bu açıdan bakıyor muyuz? Bence bu sınırlarda düşündüğümüz müddetçe günümüzün problemlerine çözüm bulmamız çok zor görünüyor.

Bence, Kur'an-ı Kerim'deki âyetlerin cahiliye örfüne dayandığını dikkate alarak ve lâfzından çok maksadına bakarak, kadın erkek ilişkilerinde sadece erkeklerin menfaatini değil, kadınların da yararını, iyiliğini, mutluluğunu düşünerek çözümler üretmek lazım diye düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı - Çok teşekkür ediyorum.

Her şeye cevap vermemiz gerekmiyor değerli hocalarımız; yani fikirlerin ortaya çıkması önemli, farklı fikirlerin; mesele o.

Şimdi ben de, elde olmayan nedenlerle ölçüyü kaçırdım, dostlarım da danılacak, çünkü ilkeyi bozduk bir defa; isterseniz birer cümle ile...

Nevin MERİÇ (İstanbul Müftülüğü Din Hizmetleri Uzmanı) - Oturumumuzda güncel dinî meseleler bağlamında olup da hiç değinilmeyen konular da oldu. Örneğin, süt bankası hiç konuşulmadı ve nikâhla alâkalı, talâkla alâkalı olarak talâkın sonuçları konuşulmadı. Yani boşanan bir kadın, mihir haricinde tazminat talep edebilir mi; bunlar konuşulmadı.

Oturum Başkanı - Peki, çok teşekkür ediyorum.

Zeki Bey, hemen bir cümle...

Prof. Dr. M. Zeki DUMAN - Toplumda yaygın iki boşanma hali daha var. Misâl: Kadının babası ölmüş, maaşı var, o maaşı alabilmek için dul olması gerekiyor. Kocasıyla birlikte mahkemeye gidiyorlar, "aşırı şiddetten, geçimsizlikten dolayı..." denilerek ve "yalan beyanla" yargıyı/hâkimi aldatarak boşanıyorlar ve de sevinerek evlerine geliyorlar. Mahkeme kararıyla gerçekleşen bu boşanmayı bazı müftülüklerimiz bir talâk olarak değerlendiriyorlar. Bu şekilde boşanma bir talâk yerine geçebilir mi? Bu bir.

İkincisi de, bir vatandaşımızın Avrupa'da işçi olarak yerleşebilmesi için, bazen orada oturumu olan bir kadınla veya Avrupalı bir kadınla evlenmesi gerekiyor. Bunun için de buradaki hanımıyla boşanmaları gerekmektedir. Bu vatandaş, aynı şekilde yalan beyanla buradaki hanımıyla mahkeme kararıyla boşandıktan sonra orda bir kadınla evleniyor. Mahkeme boşuyor; ama dinî nikâhlarının devam ettiğine inanılmaktadır. Bu da ikinci sorun! Avrupa'da ben bu konuyu biraz araştırdım, bu maksatla boşanan erkeklerin yüzde 80'i memleketteki hanımına geri dönmüyor deniliyor. Kadınların burada bir mağduriyeti var; mahkemenin bu şekildeki boşamasıyla, evlilik hayatı devam eder mi? Din ve yargı kötü bir biçimde kullanılmıyor mu? Bunun da yeniden düşünülmesi gerektiği kanaatindeyim.

Oturum Başkanı - Çok teşekkür ediyorum.

Bu programı hazırlayan dostlarıma şunu söylemek istiyorum: Bu program gerçekçi yapılmamış anlaşılıyor; çünkü bu kadar konu bir buçuk saatte nasıl tartışılabilir değil mi efendim? Onun için hoşgörünüze sığınarak ben bu toplantıyı 10 dakika gecikmiş olarak kapatmak durumundayım.

Hepinize tekrar saygılar, esenlikler diliyorum.

